

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1986>

Volume 6 Issue 8, p. 551-588, October 2013

EBU'L-HASAN EL-HARAKÂNÎ'NİN SÜNNETE BAĞLILIĞI VE HADİS ANLAYIŞI*

*THE LOYALTY TO THE SUNNAH AND THE UNDERSTANDING OF
THE HADITH OF ABU'L-HASAN EL-KHARAKANI*

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN

Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Abstract

The loyalty to the Sunnah and the understanding of the hadith of Abu'l-Hasan el-Kharakani was studied in this article. On the contrary the claims, it was concluded that he was not illiterate but he was an Islamic scholar devoted the Sunnah of the Prophet. He was an Islamic thinker, who was guided by Qur'an and Sunnah, has tried to represent and communicate Islam by considering the sheer pleasure of Allah throughout his life. His words are the proof that he internalized verses and hadiths and received the reference to them in his speeches.

El-Kharakani always followed the way of the Prophet and taught to follow his way to the followers. He aimed that the people to recognize Allah, love Him and serve His religion. el-Kharakani had criticized the scholars who claimed that they went to the way of the Prophet but they were not dependent on Sunnah. He said that a true Islamic scholar should go the way of Prophet and his companions. He

*Bu makalenin içerik açısından olgunlaşmasına görüş ve önerileriyle katkı sunan değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Ruhattin Yazoğlu, Prof. Dr. Habil Şentürk, Yrd. Doç. Dr. Yusuf Açık, Yrd. Doç. Dr. Ayhan Hıra ve Yrd. Doç. Dr. Hikmet Koçyiğit'e, ayrıca isimlerini bilemediğim hakemlere teşekkürü borç bilirim. **Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.**

taught his followers about religious and spiritual matters like the Prophet who taught his companions by making what he said, he placed degrees of spiritual sense. A lack of his written works is less. Because he gave importance to train the perfect man rather than writing works.

El-Kharakani is a scholar who has the basic issues related with hadith. He pointed directly the hadiths at his speeches and generally referred indirectly own his words what he understood from the hadiths. This means that el-Kharakani's hadith knowledge and experience are fine. Because it is more important to live in the way prescribed with sahih hadith rather than transferring a hadith from the hadith books. It is understood that el-Kharakani is a rare people who managed this.

Key Words: Abu'l-Hasan el-Kharakani, Islam, Sunnah, hadith, announce

Öz

Bu makalede Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet'e bağlılığı ve hadis anlayışı ele alınmış, onun Sünnet'e gönülden bağlı bir İslâm âlimi olduğu, iddiaların aksine ümmî olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. el-Harakânî, hayatı boyunca sırf Yüce Allah'ın rızasını gözeterek İslâm'ı temsil ve tebliğ etme gayretinde olmuş, Kur'an ve Sünnet'i kendisine rehber edinmiş bir İslâm mütefekkiridir. Onun sözleri, âyet ve hadisleri özümlediğinin ve konuşmalarında bunları referans aldığı bir delilidir.

El-Harakânî, Hz. Peygamber'in yolunu takip etmiş ve talebelerine de bunu öğretmiştir. Onun amacı, insanların Yüce Allah'ı tanımaları, O'nu sevmeleri ve O'ndan başkasına kulluk etmemeleri olmuştur. el-Harakânî, yaşadığı dönemde Hz. Peygamber'in yolundan gittiğini iddia eden, ama tersini yapan âlimleri tenkit etmiş, gerçek bir İslâm âliminin Hz. Peygamber'in ve Sahâbe'nin yolundan gitmesi gerektiğini söylemiştir. el-Harakânî, Hz. Peygamber'in ashabına ilim öğrettiği gibi, civanmertlerini dinî ve tasavvufî konularda eğitmiş, kendisi de söylediklerini bizzat uygulayarak manevî anlamda üstün dereceler kat etmiştir. Onun yazılı eserlerinin az olması bir eksiklik değildir. Zira o, eser yazmaktan ziyade gönül adamı insan-ı kâmil yetiştirmeye önem vermiştir.

El-Harakânî, hadislerle ilgili temel konulara vakıf bir âlimdir. O, konuşmalarında hadislerle doğrudan işaret etmekle beraber, genellikle hadislerden anladıklarını kendi ifadeleriyle dile getirmiş ve hadislerle dolaylı olarak atıfta bulunmuştur. Bu durum onun hadis bilgi ve birikiminin yerinde olduğu anlamına gelmektedir. Zira yazılı bir kaynaktan hadisi alıp nakletmekten ziyade, sahih hadise paralel veciz sözler söylemek ve o hadisin emrettiği gibi yaşamak daha önemlidir. el-Harakânî'nin bunu başaran nadir insanlardan olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebu'l-Hasan el-Harakânî, İslâm, Sünnet, hadis, tebliğ.

GİRİŞ

el-Harakânî'nin (ö. 425/1033) hayatıyla ilgili kaynaklarımızda yeteri kadar bilgi mevcut değildir. Kendisine atfedilen *"Seyrü Sülûk Risâlesi"* ile *"Nûru'l-Ulûm"* adlı eserlerinde ise onun hadise bakışını yansıtan yeteri kadar bilgi yoktur. Onun bazı sözleri ve menkıbeleri Ferîdiddün Attâr'ın (ö. 627/1230) *"Tezkiratu'l-Evliyâ"* adlı eserinde yer almaktadır. Bu çalışmada özellikle Attâr'ın eserinde yer alan bilgilerden yola çıkılarak el-Harakânî'nin Hz. Peygamber'in Sünnet'ine bağlılığı ve hadis anlayışı ele alınmıştır.

Makalemiz iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, el-Harakânî'nin Sünnet'e bağlılığı; ikinci bölümde ise hadislerle doğrudan ve dolaylı olarak atıfta bulunduğu sözleri değerlendirilmiştir. el-Harakânî'nin Sünnet anlayışı ise makalenin hacmini daha fazla zorlamamak amacıyla başka bir çalışmanın konusu yapılmıştır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, el-Harakânî Kur'an ve Sünnet'i kendisine rehber edinmiş bir İslâm âlimidir. Onun: *"Kur'an, kulun Allah'ı aradığı her vesileden daha üstündür. Öyleyse Allah'ı sadece Kur'an'la ara"*¹ ve *"Allah kelimündeki zevki tatmadan bu dünyadan giden hiçbir şeyden nasibini almamıştır"*² sözleri Kur'an'a verdiği önemi ve değeri göstermektedir. Aynı şekilde o, Sünnet'e de gönülden bağlıdır. Onun Hz. Peygamber'in yolundan gittiği şu sözünden anlaşılmaktadır: *"Allah'ın bana ihsan ettiği şu makama yeryüzündeki halk için de, göklerdeki melekler için de yol yoktur. Eğer bu makamda Muhammed Mustafa'nın Şeriat'ından başka bir şey göreceğim derhal geri dönerim. Çünkü ben başkomutanı (önderi/lideri)³ Muhammed olmayan bir kervanda bulunmam!"*⁴

el-Harakânî'nin hayatı incelendiğinde onun İslâm medeniyetinin yükselmesinde, Hindistan ve Anadolu'nun İslâm ile tanıştırılmasında çok mühim bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır.⁵ Nitekim onun doğduğu ve yetiştiği Horasan bölgesinde yaşayan müminler, Sahâbe ve Tâbiûn'un cihat ruhu ile hareket etmiş ve îlâ-i kelimetullah vazifesini hakkıyla yerine getirmişlerdir. el-Harakânî de aynı yolu takip

¹ el-Hânî, Abdulmeçid b. Muhammed, *Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşibendiyye*, (Nşr.: Abdulvekil ed-Derûnî) Dimeşk, ts., s. 105'den naklen Çiftçi, Hasan, *Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)*, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 46.

² Attâr, Ferîdüddîn, *Evliya Tezkireleri*, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 630.

³ Bu makalede el-Harakânî'ye ait sözleri daha anlaşılır kılmak için yapılan tüm parantez içi açıklamalar tarafımıza aittir. Bu açıklamalar yapılırken el-Harakânî'nin tespit edebildiğimiz bütün sözleri dikkate alınmış, bütüncül bir yaklaşımla bunlar değerlendirilmiş ve onun daha doğru tanıtılması amacıyla böyle bir yol tercih edilmiştir.

⁴ Attâr, a.g.e., s. 605.

⁵ Konu ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", *JASSS, International Journal of Social Science*, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, p. 1051-1052.

etmiş, İslâmî ilimleri tedrisinden sonra Harakan'daki dergâhında binlerce civanmert yetiştirmiştir. Onun kalpleri fethetmek için yaptığı çalışmalar yıllar sonra meyvelerini vermiş, "Horasan erenleri" diye bilinen on binlerce gönül insanı yetiştirmiştir. Bu gönül erleri İslâm'ı temsil ve tebliğ görevi için yollara düşmüş ve emaneti kendilerinden sonra gelenlere devretmişlerdir. Böylece Hz. Peygamber'in yolunu takip eden el-Harakânî'nin başlattığı "gönülleri İslâm ile buluşturma hareketi" Kars'a gelmiş, buradan da tüm Anadolu'ya ve Balkanlar'a yayılmıştır.⁶ Görüldüğü üzere el-Harakânî'nin İslâm'ı tebliğ ve temsil ruhu ile hareket etmesinde onun Hz. Peygamber'in Sünnet'ine bağlılığı önemli bir rol oynamıştır.

1. el-Harakânî'nin Hz. Peygamber'in Sünnet'ine Bağlılığı

el-Harakânî'nin Sünnet'e gönülden bağlı olduğu şu sözünden anlaşılmaktadır: "İlâhî! Her koşulda Senin ve Rasûlü'nün bendesi (kulu, kölesi ve esiriyim), halkının (tüm insanların) hizmetçisiyim!"⁷ el-Harakânî bu sözünü, Allah'a gönülden iman ettiğini, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in Sünnet'ini kendine rehber edindiğini ve son din İslâm'ın tanınması için çalıştığını ifade etmektedir. Böyle bir sözü söyleyen kimsenin Sünnet'e bağlılığında şüphe yoktur. Nitekim el-Harakânî, Kur'an'ın Hz. Peygamber'in örnek alınması tavsiyesine⁸ ve ona ittibâ etmeyi emreden âyetlere⁹ uygun bir hayat yaşamıştır. Bu durum, onun İslâmî ilimleri tedris ettiğinin,¹⁰ Kur'an-ı Kerim'i¹¹ ve Sahih Sünnet'i çok iyi bildiğinin ve hayatının her anında bu iki kaynaktan beslendiğinin bir delili olarak görülebilir. Kendisinden iki asır sonra yaşayan Mevlânâ da (ö. 672/1273) tıpkı onun gibi Kur'an ve Sünnet'e bağlılığını şu sözünü ifade etmiştir: "Ben yaşadıkça Kur'an'ın bendesiyim. Hz. Muhammed Mustafa'nın yolunun tozuuyum. Biri benden bundan başkasını naklederse, ondan da o sözden de şikâyetçiyim!"¹² Görüldüğü üzere, tüm bu Allah dostları aynı kaynaklardan ilham alarak yüksek seviyelere ulaşmış, asırlar sonra gelerek kendilerini hümanist/insan merkezci olarak tanıtmaları muhtemel kimseleri çok önceden bu şekilde uyarmışlardır.

⁶ Uzgur, Yavuz, "Anadolu'nun Manevî Fatihî Ebu'l-Hasan Harakânî ve Kars", **Ebu'l-Hasan Harakânî, Harakanî Vakfı Yay., Kayhan Matbaacılık, Ankara, 2012, s. 37.** Ayrıca bkz. Gök, Bilal, "Ebu'l-Hasan el-Harakani ve Kars Yöresinin Fethindeki Rolü", (Basılmamış Sempozyum Bildirisi), **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Kars 11-13 Ekim 2012.**

⁷ Attâr, a.g.e., s. 616.

⁸ Hz. Muhammed tüm müminler için bir örnektir. Bkz. el-Ahzâb, 33/21.

⁹ Hz. Muhammed'e ittibâ etmek ile ilgili âyetler için bkz. Âl-i İmran, 3/31-32; el-A'râf, 7/158; el-Enfâl, 8/24; el-Ahzâb, 33/21; el-Yâsin, 36/20-21; ez-Zuhruf, 43/61; el-Ahkâf, 46/31.

¹⁰ el-Harakânî'nin ilim anlayışı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", s. 1049-1083.

¹¹ el-Harakânî'nin bazı âyetlere getirdiği dikkat çekici yorumlarla ilgili yapılan bir çalışma için bkz. Seyhan, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, s. 641-664;** Koçyiğit, Hikmet, "Ebu'l-Hasan Harakânî Hazretlerinin Bazı Âyet Yorumlarının Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı, 11-13 Ekim, Kars, 2012, s. 86.**

¹² Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Divân-ı Kebîr, Haz.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1992, II, 1387.**

el-Harakânî: "Üç zat dışında mümin herkese yabancısıdır: Biri Allah, ikincisi Muhammed (s.a.v.), üçüncüsü temiz olan başka bir mümin"¹³ derken de bir müminin gerçek dostunun Yüce Allah (c.c.), Hz. Muhammed (s.a.v.) ve nefsinin kötülüklerden arındırılmayı başarmış kâmil bir mümin olması gerektiğini söylemiştir ki bu durum, onun Sünnet'e bağlılığının bir başka delilidir. "Nakledildiğine göre bir keresinde el-Harakânî'ye, "Kuluna vahy ettiğini vahy etti"¹⁴ âyetinin ne anlama geldiği sorulmuş, o ise şu cevabı vermiştir: 'Söylediğini anladım, Allah (bu sözüyle) buyurur ki: 'Ya Muhammed! En büyük Ben olduğum için sana 'Beni tanı' dedim. En büyük (ve son peygamber) sen olduğun için de halkı (insanları) Bana davet et' dedim."¹⁵ el-Harakânî, mezkûr âyeti tefsir ederken Hz. Peygamber'in büyüklüğünü açıkça ifade etmekte ve ona olan sadakatini ortaya koymaktadır.

el-Harakânî: "Şeyhler şöyle derler: 'Mürit ilmin (Şeriat'ın hükümlerinin yani Kur'an ve Sünnet çizgisinin) dışına çıktı mı (o artık ölmüştür. Cenaze namazını kılmak için) durumuna dört tekbir getir ve artık onu elden bırak!'"¹⁶ sözünü naklederken de Sünnet'e bağlılığını ortaya koymakta ve talebelerini bu iki temel kaynağın ilkelerine uygun biçimde yetiştirmeye çalışmaktadır. Bir keresinde o: "Üç şey dışında her şeyi nihai noktasına kadar biliyorum. (Ancak) nefsin oyunlarının nihai noktasını, Mustafa'nın (s.a.v.) sahip olduğu derecelerin nihai noktasını ve marifetin nihai noktasını bilmiyorum"¹⁷ demiştir. el-Harakânî, nefsi yenmenin o kadar da kolay olmadığını, onun kuracağı tuzakların sayısız olduğunu, kimsenin nefsinden emin olmaması ve onunla mücadeleye devam etmesi gerektiğini söylemekle beraber, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e çok büyük dereceler ihsan ettiğini, bu manevî derecelerin nihayetini bilmenin imkânsız olduğunu da ifade etmektedir. Görüldüğü üzere o, bu sözüyle Hz. Peygamber'i kendine örnek aldığını ve onun yolundan gittiğini ima etmektedir.

el-Harakânî: "Hak Teâlâ'nın Muhammed'e ne yaptığını (nasıl üstün derecelere çıkardığını, onu nasıl onurlandırdığını) anlatmam için Allah ile arasında perde bulunmayan birinin olması gerek, ta ki kalbinden ve dilinden olup yere yığılıversin (çünkü öyle biri bile bu hali anlayamaz, dili tutulur, konuşamaz, hayretler içinde kalır ve yere düşüp bayılır!)"¹⁸ demiştir. Bu sözünden de anlaşılacağı üzere el-Harakânî, her an Yüce Allah'ı ve O'nun elçisi Hz. Muhammed'i düşünmektedir. el-Harakânî, eğer manevî âlemde Hz. Muhammed'in ulaştığı yüksek dereceleri gördü ve bunları civanmertleriyle paylaşmak istiyorsa, bu durum, onun da üstün derecelere ulaştığı anlamına gelir. Dolayısıyla

¹³ Attâr, a.g.e., s. 626.

¹⁴ en-Necm, 53/10.

¹⁵ Attâr, a.g.e., s. 635.

¹⁶ Attâr, a.g.e., s. 627.

¹⁷ Attâr, a.g.e., s. 602.

¹⁸ Attâr, a.g.e., s. 606.

onun bu ifadesi, Hz. Muhammed'in Sünnet'ine bağlılığının bir başka delili olarak da gösterilebilir.

Yine el-Harakânî: "(Günah ve hatalarımızı düşünerek) çok ağlayınız, az gülünüz; çok susunuz, az konuşunuz. Çok veriniz, az yiyiniz; çokça başınızı yastıktan uzak tutunuz ve bir daha yastığa baş koymayınız (çok uyanık olunuz, az uyuyunuz)"¹⁹ derken de Hz. Peygamber'in: "Çok gülmeyin! Çünkü çok gülmek kalbi öldürür",²⁰ "Benim bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız"²¹ ve "Allah'ın zikri hariç çok konuşmayınız! Çünkü Allah'ın zikri hariç çok (lüzumsuz) konuşmak kalbi katılaştırır. İnsanların Allah'a en uzak olanı ise kalbi taşlaşmış kişidir!"²² sözlerinden haberdar olduğunu ve onun Sünnet'ine itibâ ettiğini göstermektedir.

el-Harakânî bir başka sefer ise şöyle demiştir: "Hak Teâlâ (dünyadayken son din İslâm'ı yaşayan ve Hz. Muhammed'e gerçek anlamda ümmet olan) herkesi (mahşer meydanında Hz. Peygamber'in) önüne katar. (Hz. Muhammed dönüp bana) der ki: 'İstersen ben de senin önünde yer alayım (sen arkadan gel),' Derim ki: 'Ya Rasûlellah! Ben dünya yurdunda iken sana tabiydim. Burada da sana uyarım (senin gösterdiğin yoldan giderim. Bizim önderimiz sensin!)' Bunun üzerine nurdan bir sergi serdirilir. Ebû Hasan ve onun yamalı elbiseli yoldaşları (fakir civanmertler) bu sergi üzerinde toplanır. Bununla Mustafa'nın gözü aydınlanır (Hz. Muhammed bu duruma çok sevinir, kendisinden asırlar sonra gelen ve Sahâbe gibi bir hayat yaşayan ümmetinden bu insanları görünce gözlerinin içi güler.) Kıyâmetteki bütün ahali (mahşer meydanında toplanmış tüm insanlar) şaşkınlık içinde kalır; azap melekleri oradan geçip: 'Bunlar öyle bir kavimdir ki, onlardan bizim için hiçbir renk yoktur (bizim bunlarla işimiz olmaz, zira bunlara korku ve hüzn yoktur)' diye(rek) dönerler."²³ el-Harakânî'nin verdiği bu bilgilerden onun mutasavvıfların hadis geleneğine bağlı kalarak keşf yöntemiyle hadis rivayet ettiğini ve hadis usulü kriterlerine uymadığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte o, bu sözlerle Hz. Peygamber'in ümmetinden ve ona bağlı olduğunu, kıyamet gününde de onun gösterdiği yoldan gideceğini ifade etmektedir. el-Harakânî'nin bu şekilde civanmertlerini motive edip cesaretlendirdiği, Hz. Peygamber'in ümmetinden olmaları sebebiyle ahirette çok büyük mükâfatlara nail olacakları müjdesini onlara bu tür sembolik ifadelerle anlattığı söylenebilir.

Ancak el-Harakânî'nin Hz. Peygamber'den daha üstünmüş gibi algılanmasına neden olabilecek, Hz. Peygamber'in söylediğini belirttiği, "İstersen ben de senin önünde yer alayım" sözünün doğru anlaşılması gerekmektedir. Zira kendisinin Sünnet'e bağlılığının ve hadis anlayışının ele alındığı böyle bir çalışmada söz konusu ifadeye bir açıklık getirilmesi elzemdir. Nitekim ilerleyen yıllarda el-Harakânî'nin mezkûr sözünü

¹⁹ Attâr, a.g.e., s. 630.

²⁰ Tirmizî, Muhammed b. İsa, **el-Câmiu's-Sahîh**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 34/Zühd, 2 (IV, 551).

²¹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahîhu'l-Buhârî**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 16/Küsûf, 2 (II, 25); Tirmizî, 34/Zühd, 9 (IV, 556); İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, **Sünenu İbn Mâce**, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 37/Zühd, 19 (II, 1402).

²² Tirmizî, 34/Zühd, 62 (IV, 607-608).

²³ Attâr, a.g.e., s. 613-614.

ele alarak onu ve İslâm'ı yanlış tanıtmak isteyenler olabilir. Dolayısıyla yanlış anlaşılma ihtimali oldukça yüksek böyle bir sözü onun neden söylemiş olabileceği üzerinde tefekkür etmek ve diğer sözlerini de dikkate alarak bütüncül bir yaklaşımla söz konusu ifadeyi değerlendirmek icap eder. Zira asırlar önce söylenmiş bu ifadeyi görmezlikten gelmek doğru değildir. Bu itibarla, el-Harakânî'nin bununla neyi kast etmiş olabileceği üzerinde kafa yormak ve bir görüş ortaya koymak lazımdır. Kanaatimizce el-Harakânî bu ifadeyle, "Hz. Peygamber'in kendisini ve talebelerini böyle demek suretiyle onurlandırdığını ve bu nedenle kendilerinin de onun yolunda kararlılıkla yürümeye devam etmeleri gerektiğini" civanmertlerine söylemeye çalışmış olmalıdır. Yoksa kıyâmet günü el-Harakânî'nin Hz. Peygamber'den daha üstün bir konumda olduğunu söylemesi ya da böyle bir iddiada bulunması asla söz konusu değildir. Nitekim el-Harakânî'nin bizzat kendisi bir başka yerde, 'Kâmil insan kimdir?' sorusunu cevaplarken bu duruma şöyle açıklık getirmiştir: *"Mustafa istisna edilirse, er (hakiki mümin) odur ki, onu burada (bu dünyada) kimse bulamaz. Oysa mahlûk olduğun sürece (bu dünyaya kapıldığın ve dünya için çalıştığın sürece) seni herkes bulur. Yani halk âleminden (dünyaya değer verenlerden) değil, emir âleminden (ahiret için, Allah'ın rızasını kazanmak için çalışanlardan) ol! (Bu dünyanın geçici güzelliklerine takılıp kalma ve ahiret hayatında Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya odaklan!)"*²⁴ Görüldüğü üzere onun bu sözünden Hz. Peygamber'in üstünlüğünü kabul ettiği ve ona son derece saygı duyduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla el-Harakânî'nin ahiret günü Hz. Peygamber'den mertebe olarak daha ilerde olduğunu söylemesi veya bunu ima etmesi söz konusu değildir.

el-Harakânî bir keresinde şöyle söylemiştir: *"Mustafa (s.a.v.) yarım (kıyamet günü) öyle (mükemmel) insanlar takdim edecektir ki, ne öncekilerde ne de sonrakilerde onlar gibisi (insan-ı kâmil olanı) yoktur. Hak Teâlâ onlara karşı Ebû Hasan'ı çıkaracak ve: 'Ey Muhammed! Onlar senin sıfatlarındır (arkadaşlarındır). Ebû Hasan ise benim sıfatımdır (dostumdur)' diyecek(tir)."*²⁵ el-Harakânî, kendisinin manevî dereceleri kat etmek için çok çile çektiğini, nefsinin tezkiye etmeyi büyük oranda başardığını, Yüce Allah'ın sıfatlarının kendisinde tecelli ettiğini, fenâ mertebesine ulaştığını, bu nedenle de Allah'ın kendisinin dostu, tutan eli, gören gözü, işiten kulağı olduğunu²⁶ söylemeye çalışıyor olmalıdır.²⁷ Elbette kendisini bu şekilde öven bir âlimin aşkın derecelere ulaşmasının söz konusu olamayacağını ifade edenler olabilir. Ancak o, Hz. Peygamber'e olan derin sevgi, saygı ve bağlılığına rağmen böyle bir ifadeyi kullanıyorsa, bu durum, onun civanmertlerinin eğitimi esnasında kullandığı yöntemle ilgili olabilir. Zira o, bu ifadeyle Yüce Allah'ı tanımanın ve O'nda fâni olmanın görüldüğü kadar kolay

²⁴ Attâr, a.g.e., s. 621.

²⁵ Attâr, a.g.e., s. 614.

²⁶ Konu ile ilgili hadis için bkz. Buhârî, 81/Rikâk 38 (VII, 190).

²⁷ Cüneyd-i Bağdâdî'nin fenâ hakkındaki görüşü için bkz. Uludağ, Süleyman, "Cüneyd-i Bağdâdî", DİA, İstanbul, 1993, XIII, 120.

olmadığını söylemeye çalışıyor olmalıdır. Nitekim Ebû Saîd el-Harrâz'ın (ö. 277/890) dediği gibi, Hakk'ı tam anlamıyla bulabilmek ancak beşerî duygu ve sıfatlar söndükten ve kaybolduktan sonra mümkün olabilir.²⁸ İşte el-Harakânî bu aşkın derecelere Kur'an ve Sünnet'e ittibâ ederek ulaşmış ve bu durumu başka sözlerinde de ifade etmiştir. Dolayısıyla o, böyle bir sözü civanmertlerine ümit aşlamak amacıyla söylemiş, kendi bulunduğu makamı bu tür ifadelerle tasvir etmiş ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanan salih bir kulun çok yüksek manevî mertebelere ulaşacağını söylemeye çalışmış olmalıdır. Yoksa o, kendisini Hz. Peygamber ile kesinlikle kıyaslamamış ve ondan daha üstün olduğunu ihsas ettirmemiştir. Bu nedenle, el-Harakânî'nin sözlerinin bağlamından kopartılarak sanki el-Harakânî ve Hz. Peygamber arasında bir rekabet varmış gibi gösterilmeye çalışılmasının doğru olmayacağı söylenebilir. Nitekim biraz sonra geleceği üzere oryantalist De Bruijn, el-Harakânî'nin hac konusundaki bazı sözlerini yanlış anlayarak Hz. Peygamber ile onun arasında sanki bir kavga varmış gibi göstermeye çalışmıştır.

el-Harakânî: *"Yüzümü Allah'a döndürüp: 'Beni Sana yalnızca bir tek kişi davet etmiştir ve bu da Hz. Mustafa'dır (s.a.v.). Onu istisna ettik mi (bundan sonra artık) yer ve gök halkını Sana ben davet etmiş bulunmaktayım (ben onun getirdiği İslâm sayesinde Senin rızanı kazanmak için tüm insanlığı Sana davet etmeye devam ediyorum!) dedim. İşte bu Şeriat'ın ispatıyla (Kitap ve Sünnet'e dayanarak içinde bulunduğum) hakikatin beyan edilmesidir"*²⁹ derken de Hz. Muhammed'e bağlılığını ifade etmekte, onu kendine örnek aldığını ve ona ittibâ ettiğini göstermektedir. Onun elbette diğer hocalarına ve mürsitlerine de hürmeti vardır. Ancak o, manevî makamlar aşmaya devam etmekte, belirli bir noktadan sonra Yüce Allah'ı tek mürsit olarak görmek ve O'nunla sevgi bağına sağlamlaştırmak gerektiğine bu şekilde dikkat çekmektedir, denilebilir.

Tekrar ifade edelim ki el-Harakânî, tüm peygamberleri veya mürsid-i kâmilleri küçük görüyor değildir. O, civanmertlerinin önüne büyük hedefler koymakta, İslâm'a ve insanlığa büyük hizmetler yapmalarını onlardan istemekte ve adanmışlık ruhu aşılacaktır. Nitekim el-Harakânî, manevî mürsidi Bâyezîd-i Bistâmî'yi (ö. 234/848) kendine rol model almış, onun seviyesine ulaşmayı, hatta onu geçmeyi planlamış ve kendi ifadesiyle de bunda muvaffak olmuştur.³⁰ Burada hâl ehli kimseler arasında böyle bir yarışın olamayacağını, onların böyle şeyler söylemeyeceklerini, olsa bile bunu daha uygun bir üslupla dile getireceklerini ifade edenler olabilir. Ancak kendisini tanımaya ve tanıtmaya çalıştığımız el-Harakânî'nin buna benzer başka iddialı sözlerinin de bulunduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Sünnet'e bağlılığı konusunu ele aldığımız tahkik ehli bir mutasavvıfın Hz. Peygamber ve hocalarıyla ilgili sözlerine bu

²⁸ Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, **et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1979, s. 186.

²⁹ Attâr, a.g.e., s. 615.

³⁰ Attâr, a.g.e., s. 612. Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı," s. 1056-1058. Çiftçi de, el-Harakânî'nin Bâyezîd'in fikirlerinin taşıyıcısı olduğu kanaatindedir. Bkz. Çiftçi, Hasan, "İki Ünlü Şafîî'nin İlginç Görüşmesi (Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr-Ebu'l-Hasan-i Harakânî)", **Şarkiyât Araştırmaları Dergisi**, 2003, C. 3, Sayı: 9, s. 20.

çalışmada bir açıklık getirilmesi zorunluluktur. Bu bakımdan, sürekli Hz. Peygamber'e bağlılığını ifade eden böyle bir kimsenin nasıl oluyor da böyle şeyler söylediğini ve mürşidini geçme derdinde olduğunu sorabilecek kimselere ikna edici cevaplar verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, onun sözlerini doğru analiz edebilmek için tüm söylediklerinin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve el-Harakânî'nin doğru tanıtılması icap eder. Çünkü o, böyle bir sözü hangi bağlamda, neden, niçin, kime ve hangi maksatla söylemiştir bu çok iyi araştırılmalıdır. Kanaatimizce el-Harakânî, bu ifadesiyle "talebelerinden kendisi gibi olmalarını, hedeflerini çok büyük tutmalarını ve bunun için bütün güçleriyle çalışmaya devam etmelerini" istemektedir. Zira bu İslâm mütefekkeri, sıradan bir insan değildir. Nitekim onun sözleri ciddi bir şekilde tahlil edildiğinde bu durum çok rahatlıkla görülebilmektedir. Onun bu değerini fark eden Mevlânâ da (ö. 670/1271) "*Mesnevî*"sinde birçok yerde ondan saygıyla söz etmiş, menkıbelerini anlatmış ve sözlerini yorumlamıştır. Şems-i Tebrîzî de (ö. 645/1247) aynı şekilde "*Makâlât*"ın da ondan övgüyle söz etmiş ve bazı sözlerini eserine almıştır.³¹ Bu itibarla, el-Harakânî'yi doğru anlayabilmek için sağlıklı tefekkür yapabilen ve meselelere eleştirel bir gözle yaklaşan insanlara büyük görevler düşmekte ve onun veciz sözlerinin çok yönlü incelenmesi ve irdelenmesi gerekmektedir. Yoksa el-Harakânî'nin sadece bir sözüne bakarak, üstelik bu sözü de yanlış anlayarak onu suçlamak, yargılamak, alaya almak ve kolayca dışlamak, insafla ve hakkaniyetle bağdaşmayan bir durum olarak görülebilir.

el-Harakânî'nin büyük hedeflere talip olduğunun bir başka delili ise şu sözünden anlaşılmaktadır: "*(Nefsi tezkiye işi) kolaydır kolaydır demeyin! Zira ben öyle bir erim ki, yetmiş yıllık muamelem şöyledir: İlk tekbiri Horasan'da alıyor, selamı Kâbe'de veriyorum. Yukarıda (iken) Arş'tan, aşağıda (iken) yerin (ta) dibine kadar olan yerleri de görüyorum. Herkesi (âdet gördükleri için) namaz kılmayan kadınlar gibi görüyorum (o insanların mane'î hallerini ve dereceleri biliyorum). Bununla beraber (hakiki bir) er değilim (bu mertebelere ulaştığım halde hâlâ benim de aşmam gereken makamlar, merhaleler ve dereceler var).*"³² el-Harakânî, bu sözüyle de büyük hedeflere talip olduğunu göstermekte, ulaştığı makamları tasvir etmekte, bir müminin karamsarlığa kapılmadan nefisle mücâdeleye devam etmesini, bununla beraber hâlâ aşılması gereken engeller ve aşkın hâller bulunduğunu da unutmamasını istemektedir.

el-Harakânî: "*(Sırf Allah'ın rızasını gözeterek) iyilik yapmaya çalışan kimse (muhsin) Allah'tan öyle bir makama kavuşmalıdır ki, kıyamet günü cehennemin kenarında durup Allah'ın buraya gönderdiği kimselerin elinden tutarak cennete götürebilsin (Allah ile bağı,*

³¹ Bkz. Çiftçi, Hasan, "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, (Mevlânâ Özel Sayısı)*, Ankara, 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, s. 565-590.

³² Attâr, a.g.e., s. 617-618.

samimiyeti, dostluğu bu seviyede olsun!"³³ derken de civanmertlerine çok ulvî hedefler göstermektedir. Elbette İslâm'ın genel ilkelerine bakıldığında³⁴ onun bahsettiği şeyin olabilmesi mümkün değildir. Zira cehennemi hak etmiş birini bir başkasının elinden tutarak oradan çıkartması söz konusu olamaz. Ancak el-Harakânî'nin burada vurgulamak istediği esas husus, "Yüce Allah ile irtibatın nasıl olması gerektiği"dir. Ona göre, Yüce Allah ile kâmil mümin arasındaki bağ öyle kuvvetli olmalıdır ki, farz-ı muhal, o kul eğer böyle bir istekte bulunacak olsa, bu talebinin geri çevrilmesi söz konusu olmamalıdır. Görüldüğü üzere el-Harakânî, her zaman talebelerine ulaşılması kolay olmayan yüksek hedefler göstermekte, onları büyük işler yapmaya yönlendirmekte ve kendisinden sonra gelen müminlerden de aynı tavrı beklediğini ifade etmektedir. el-Harakânî'ye göre her mümin, Yüce Allah'a böyle bir aşk ve sevdıyla bağlanmalı, kendisinin hiçbir isteğinin geri çevrilmeyeceği bir noktaya ulaşmayı başarmalıdır.

Sonuç olarak, el-Harakânî'nin sözlerinden onun Yüce Allah ve Rasûlünün emir ve tavsiyelerini baş tacı ettiği ve Sünnet'e gönülden bağlı bir İslâm âlimi olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdi de onun hadisle ilgisini ve hadis anlayışını ele almaya çalışalım.

2. el-Harakânî'nin Hadis İle İlgisi

el-Harakânî'nin sözleri incelendiğinde kendisinin bir hadisçi olmadığı, lakin hadisin temel konularını bildiği anlaşılmaktadır. Nitekim onun manevî önderlerinden Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 297/909): "*Kur'an ezberlemeyen ve hadis yazmayan kimselere tasavvuf yolunda tâbî olunmaz. Çünkü bizim bu ilmimiz Kitap ve Sünnet ile mukayyettir. Bizim bu mezhebimiz (yolumuz) Rasûlüllah'ın hadisi ile tahkim edilmiştir*"³⁵ dediği bilinmektedir. Dolayısıyla izini takip ettiği kimsenin hakiki mürşitlerde bulunmasını şart koştuğu söz konusu iki özelliğin onda da mevcut olduğunu söylememiz yanlış olmasa gerektir. Zira Cüneyd, bu sözleriyle Kitap ve Sünnet'in emir ve yasaklarından haberdar olmayan kimselerin hakiki birer mürşit olamayacaklarını, bu gibi kimselere tâbî olmanın doğru olmayacağını söylemekte ve İslam'ın iki temel kaynağını bilmenin önemine vurgu yapmaktadır. Bu nedenledir ki el-Harakânî, bir keresinde Hz. Peygamber'in sözü olmadığı halde hadis diye nakledilen rivâyete tepki göstermiştir. Onun gösterdiği bu tepkiden hadis ilmiyle alakalı temel konuları bildiği ve hadise yabancı olmadığı anlaşılmaktadır.

"Nakledildiğine göre (hadisle iştigal eden) bir imam Irak'ta hadis dinliyor (okuyor, öğreniyor ve öğretiyor)du. Şeyh (el-Harakânî): '(o imamın aktardığı bazı hadislerin Hz.

³³ Attâr, a.g.e., s. 618.

³⁴ "*O gün gerçek hükümlerlik Rahmân'ındır ve kâfirlere zorlu bir gün olacaktır.*" el-Furkân, 25/26. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/107; el-Mâide, 5/120; el-Enâm, 6/18; el-Hac, 22/56; el-Müminûn, 23/116; en-Nûr, 24/42; el-Yasîn, 36/83; ez-Zümer, 39/44, 63; el-Mümin, 40/16; el-Hadîd, 57/2, 5; el-Mülk, 67/1; el-Burûc, 85/9.

³⁵ Kuşeyrî, Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin, **er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991, s. 140.

Peygamber'e ait olmadığını anladığı an bu imama tepki göstererek Burada isnâdı daha âlî olan biri yok mu? diye (bir soru) sordu. İmam: 'Öyle biri yok' dedi. Şeyh (el-Harakânî): 'Ben (önceden batınî ilimlerde) ümmî (bu konulara yabancı, bilgisi yetersiz) bir adam(d)ım. (Ancak) Yüce Allah bana neyi verdiyse minnet etmedi (hiçbir karşılık beklemedi) ve kendi ilmini (O'nu ve İslâm'ı daha iyi tanımam ve tanıtılabilmem için çok yoğun çabalarım sonucunda kalbime gelen ilham/manevî işaretleri) de bana verdi ve (ancak) bunu minnet etti (yani ben edindiğim bu bilgilerime, ilâhî ikramlara ve ulaştığım makamlara baktığımda gördüğüm bazı yanlışları söylemememlik edemem, işin doğrusunu söylemem gerekir. Dolayısıyla burada Hz. Peygamber'e atfen söylenen bazı hadisler ona ait değildir)' dedi. İmam: 'Ey Şeyh! Sen kimden (hangi hocadan) duyuyor ve hadis belliyorsun? (da böyle konuşuyorsun, senin hadis hocan kim?)' diye sorunca Şeyh: 'Rasul'den (s.a.v.) (hadis dinliyorum)' dedi. Ama bu söz adamın (imamın) hoşuna gitmedi, onu(n bu sözünü) kabul etmedi. (Hadisle meşgul olan imamın o) gece rüyasında gördüğü büyük Zat (s.a.v.) kendisine: 'Civanmertler doğru(yu) söylerler' dedi. Ertesi gün adam (imam) gelip hadis okuma (ve okutma) işine (tekrar) başladı. Öyle bir yere geldi ki (o an hadis meclisinde hazır bulunan) Şeyh (el-Harakânî): 'Bu Peygamber'in hadisi değildir' dedi. İmam: 'Nerden ve neyle biliyorsun?' diye sorunca Şeyh: 'Sen hadis okumaya başladığın an (manevî âlemde batinın da batinına nüfuz etmem ve aşkın derecelere ulaşmam nedeniyle) benim iki gözüm Hz. Peygamber'in (s.a.v.) iki kaşu üzerindeydi. (Onu müşâhede ediyordum, o) kaşlarını çatınca bu hadisin ona ait olmadığı bana malum oldu' diye karşılık verdi."³⁶ Görüldüğü üzere el-Harakânî, Hz. Peygamber'in yanlış tanıtılmasına ve ona ait olmayan bir hadisin onun sözüymüş gibi nakledilmesine rıza göstermemektedir. Elbette hadis usulü kriterlerine göre böyle bir yöntemle hadis rivayet etmek veya nakledilen bir hadisin sıhhat derecesini tespit etmek söz konusu değildir. Ancak sūfîlerinin genelinin yaptığı üzere el-Harakânî de keşf, rüya ve ilham yolu ile hadis rivâyetine sıcak bakmış³⁷ ve yukarıda görüldüğü üzere keşf yoluyla bir hadisin Hz. Peygamber'e ait olmadığını tespit etmiştir. Nitekim ona göre keşf, Yüce Allah'ın kâmil

³⁶ Attâr, a.g.e., s. 595.

³⁷ Mesela Ebû Tâlib el-Mekkî de keşf, rüya ve ilham yoluyla hadisleri tashih etme metodunu benimseyenlerdendir. Bkz. Saklan, Bilal, Kûtu'l-Kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), SÜSBE, Konya, 1989, s. 124. Felsefî tasavvufun başlıca temsilcilerinden olan İbnü'l-Arabî de (ö. 638/1240) keşf yoluyla hadis rivâyetini kabul etmekte ve savunmaktadır. Bkz. Kılıç, M. Erol, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", DİA, İstanbul, 1999, XX, 511. Günümüz hadis araştırmacılarından Enbiya Yıldırım ise el-Beyhakî ve es-Suyûtî gibi sūfî meşrep bazı hadisçilerin keşf ve rüya yoluyla gelen ahlâkî boyutlu rivâyetleri eserlerine aldıklarını kaydetmektedir. Bkz. Yıldırım, Enbiya, "Beyhakî ve Hadis Rivâyetinde Rüya Verdiği Değer", CÜİFD, Sivas, 2001, C. 5, Sayı: 1, s. 189. Bununla birlikte mutasavvıfların savundukları bu görüş, hadis âlimleri tarafından reddedilmiş ve keşfe dayanılarak bir hadisin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığını tespit etmenin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bkz. Aydın, Abdullah, **Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis**, Sehâ Neşriyat, İstanbul, 1986, s. 88-92; Yıldırım, Ahmet, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, TDV Yay., Ankara, 2000, s. 40-49. Kırbaçoğlu ise keşf, ilham ve rüya yoluyla Hz. Peygamber'den hadis alınabileceğini söylemenin salt bir iddiadan öte bir anlam taşımayacağı kanaatindedir. Bkz. Kırbaçoğlu, M. Hayri, **İslâm Düşüncesinde Sünnet, Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999, s. 87-88.

mümin kulun kalbinde meydana getirdiği bir bilgi olup, salih kul bu bilgiyle başkalarına kapalı olan hususları bilir.

Öte yandan el-Harakânî'nin imama gösterdiği böyle bir tavırla "emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-neh-y-i ani'l-münker" prensibine uygun hareket ettiği ve gördüğü bir yanlış diliyle düzeltmeye çalıştığı söylenebilir. Nitekim Kur'an, "İyiliğin/adaletin desteklenmesini ve kötülüğün/zulmün engellenmesini"³⁸ emretmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber: "Sizden birisi münker (akla, mantığa ve sağduyuya aykırı kötü/yanlış) bir davranışla karşılaşırsa bunu eliyle düzeltmeye çalışsın. Buna güç yetiremiyorsa, sözleriyle engelleme çabası içinde olsun. Buna da güç yetiremiyorsa, kalbiyle hal çareleri arasın ve en azından, hiç olmazsa bu kötülüğü onaylamasın!"³⁹ buyurmaktadır. el-Harakânî'nin hadis okutan imama gösterdiği tepkiden onun hem Kur'an'ın hem de Hz. Peygamber'in yapmış olduğu uyarılardan haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca o, bu duruşuyla Hz. Peygamber'in: "Kim bilerek benim söylemediğim bir şeyi (araştırmadan, incelemeden, derinlemesine düşünmeden sanki ben söylemişim gibi) bana isnâd ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın"⁴⁰ mealindeki sözünden de haberdar olmalıdır. Dolayısıyla tüm bu bilgiler, onun hadislerle ilgili temel konulara vakıf olduğunun bir delili olarak gösterilebilir.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin bu diyalogda kendisinin "ümmî" olduğunu söylerken zahirî ilimlerde değil, ilk önceleri bâtinî ilimlerde⁴¹ "ümmî" olduğunu kast ettiği anlaşılmaktadır.⁴² Nitekim o, bir başka yerde zamanla bu bâtinî ilimlerde de zirveye ulaştığını, bâtinin bâtinine nüfuz ettiğini söylemektedir.⁴³ Bu yüzden bâtinin bâtinine nüfuz eden bir kimse olarak gördüğü yanlışlara kayıtsız kalamayacağını, aksi takdirde bu konuda Allah'ın ona minnet edeceğini belirtmektedir. el-Harakânî, bu ifadeyle zahirî ilimlerden zaten haberdar olduğunu ima etmiş olmaktadır. Nitekim öyle olmasaydı, "Burada isnâdı daha âlî olan biri yok mu?" şeklinde bir soruyu sorması söz konusu olamazdı. O, bu soruyla Rasûlullah'a en güvenilir râvîlerle ve en kısa

³⁸ el-Âl-i İmrân, 3/104, 110; el-Hac, 22/41.

³⁹ Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, Thk.: Muhammed Fuad Abdalbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 1/İman, 20 (I, 69-70); Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as, **Sünenu Ebî Dâvud**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 2/Salât, 242 (I, 677-678), 36/Melâhim, 17 (IV, 511); Tirmizî, 31/Fiten, 11 (IV, 470); Nesâî, Ebû Abdırrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünenu'n-Nesâî**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 47/İman, 17 (VIII, 111-112); İbn Mâce, 5/İkâme, 155 (I, 406); 36/Fiten, 20 (II, 1330); İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, **Müsned**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, I, 2, 5, III, 20, 49, 53.

⁴⁰ Buhârî, 3/İlim, 38 (I, 35); 60/Enbiyâ, 50 (IV, 145), 78/Edeb, 109 (VII, 118); Müslim, 53/Zühhd, 16 (III, 2298-2299); Ebû Dâvud, 24/İlim, 4 (IV, 63); Tirmizî, 31/Fiten, 70 (IV, 524), 39/İlim, 8, 133 (V, 35, 36, 40), 44/Tefsîr, 1 (V, 199), 46/Menâkıb, 19 (V, 634); İbn Mâce, Mukaddime, 4 (I, 13); Dârimî, Abdullah b. Abdırrahman es-Semarkandî, **Sünenü'd-Dârimî**, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Mukaddime, 25, 46 (I, 67-68, 111); İbn Hanbel, I, 78, 130, 293; II, 47, 83, 123, 150, 159, 171, 202, 214, 410, 413, 469; III, 13, 39, 44, 46, 56, 98, 113, 116, 166-167, 176, 203, 209, 222, 278, 280, 303, 422; IV, 47, 100, 156, 201, 367; V, 245, 292, 412.

⁴¹ el-Harakânî bâtin ilmiyle, "imanın gizli hakikatlerini bilmeyi ve nasların manalarında derinleşmeyi" kastetmiş olmalıdır. Bâtin ilmiyle ilgili bilgi için bkz. Uludağ, Süleyman, "Bâtin İlmi", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 188-189.

⁴² Onun ümmî olmadığı ile ilgili bkz. Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", s. 1062-1067.

⁴³ Attâr, a.g.e., s. 622. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 45

yoldan ulaşan isnadı kast etmiş olmalıdır ki onun sorduğu soru,⁴⁴ hadis ilimlerini bildiğini göstermektedir. Ayrıca nakledilen böyle bir hâdise, onun Hz. Peygamber'in Sünnet'ine bağlılığını da ortaya koymaktadır. Ancak el-Harakânî'nin hadis rivayetinde nakil ve isnad yerine keşf ve ilham yolunu tercih etmesi, onun mutasavvıfların geleneğini sürdürdüğünü de göstermektedir. Diğer taraftan bir müminin manevî âlemde Hz. Peygamber'in ruhunu bu şekilde müşâhede edebilmesi, onun kaşını çatmasına anlam verebilecek ölçüde metafizik bir derinliğe ulaşması ve böyle bir latâif-i Rabbâniye'ye mazhar olması da herkes için söz konusu değildir. Bu bakımdan el-Harakânî'nin yaşadığı dinî tecrübelerin ulaştığı aşkın halleri yansıtması açısından çok önemli olduğu ifade edilebilir.

Öte yandan onun hadis konusunda bilgi sahibi olduğunun bir başka delili ise şu sözünden çıkartılabilir. el-Harakânî, yaşadığı dönemin âlimleri arasında cereyan eden ilmî tartışmalarla ilgili şunları söylemektedir: *"Ne zamana kadar 'Rey sahibi (Ehl-i rey), hadis sahibi (Ehl-i hadis)' deyip duracaksınız? (İşin içinde bir de nefsin) kendin olmaksızın bir kerecik 'Allah' de! Veya O'na yaraşır biçimde 'Allah' de!"*⁴⁵ el-Harakânî, İslâm âlimleri arasında devam eden ilmî münazaralardan haberdardır. Zira o, bu sözünde "Ehl-i hadis" ve "Ehl-i rey" tabirlerini kullanmaktadır. Onun bu kavramları kullanmış olması zahirî ilimlere vakıf bir âlim olduğunun bir başka delili olarak görülebilir. Nitekim geçmişte "Ehl-i hadis" ve "Ehl-i rey" arasında pek çok fikrî münakaşalar olmuş⁴⁶ ve bunlar günümüzde de halen devam etmektedir. "Ehl-i hadis" tabiriyle sadece hadis ilmi ve rivâyetiyle uğraşan muhaddisler değil, bununla birlikte hukukî ve itikâdî tüm meseleleri hadisler üzerine bina etmeyi, hadisleri mümkün olduğu kadar yoruma tâbî tutmadan ve kıyasa başvurmadan uygulamayı isteyen kimseler kastedilmektedir.⁴⁷ "Ehl-i rey" tabiriyle ise, ortaya çıkan yeni bir meselenin hükmünün Kur'an ve hadislerde açıkça bulunamaması halinde, umumî prensiplere ve nassların illetlerine bakılmak suretiyle akıl, kıyas, istihsan ve istislâh yoluyla bir neticeye varılmasını savunan kimseler kastedilmektedir.⁴⁸ el-Harakânî, bir mutasavvıf olarak kendi penceresinden bu tartışmaları yapanları uyarmakta, işin içine kendilerini katmadan meseleleri müzakere etmelerini talep etmekte ve tartışmaların usulüne uygun yapılmasını tavsiye etmektedir, denilebilir. Nitekim el-Harakânî bu münazaralarda

⁴⁴ Âlî isnad (ulüvvü'l-isnâd), bir hadis metninin iki veya daha çok isnadından yahut metinleri farklı da olsa birkaç isnaddan ilk kaynağa en az râvî ile ulaşanına verilen addır. Bunun zıddına nâzil isnad denir. Âlî isnad beş kısma ayrılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük, Raşit, "İsnad", **DİA**, İstanbul, 2001, XXIII, 157-158.

⁴⁵ Attâr, a.g.e., s. 625.

⁴⁶ Öğüt, Salim, "Ehl-i Hadis", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 509-511; Kılıçer, M. Esad, **İslâm Fıkında Re'y Tarafatları**, DİB Yay., Ankara, 1994; "Ehl-i Rey", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 521-523. Ayrıca bkz. Şener, Abdülkadir, **Kıyas İstihsan İstislâh**, DİB Yay., Ankara, 1981, s. 57-65.

⁴⁷ Aydınlı Abdullah, "Ehl-i Hadis", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 507.

⁴⁸ Kılıçer, "Ehl-i Rey", **DİA**, X, 521-522.

Allah'a ve O'nun emirlerine saygı gösterilmesinin önemine dikkat çekmekte ve kısır tartışmaların İslâm toplumuna bir fayda sağlamayacağını söylemeye çalışmaktadır.

Kanaatimizce el-Harakânî, yapılan bu tür ilmî münakaşalara karşı değildir. Çünkü o, karşılıklı görüş alış verişinin, sorulara verilen cevapların ilmî tekâmül için gerekli olduğunun farkındadır. Nitekim o, "müsademe-i efkârdan bârikay-ı hakikatin" doğacağını bilmektedir. Ancak karşılıklı fikir teatisi sürerken bir müddet sonra tartışmada seviye düşüyor, iş sen ben kavgasına dönüşüyor ve mesele şahsileştiriliyorsa o zaman böyle bir tartışmanın terk edilmesi gerektiği açıktır. el-Harakânî'nin mezkûr sözleriyle bu duruma işaret ettiği söylenebilir. Bununla birlikte, burada bizim için önemli olan husus, onun kullandığı "Ehl-i hadis" ve "Ehl-i rey" tabirleridir. Zira onun kullandığı bu kavramlara bakarak İslâmî ilimleri tedris ettiğini, yaşadığı dönemdeki fıkıh ve hadisle ilgili gelişmelere uzak kalmadığını söyleyebiliriz.

Öte yandan el-Harakânî: "(Meleklerin altmış yıl aleyhine yazacakları bir günah bulamayacağı ve sürekli Allah ile olduğunu bilen) bir kulun bir saat (Allah'ı) tefekkürü İsrailoğullarının bir yıllık secdesine eşittir. (Nitekim) İsrailoğullarında bir, hatta iki yıl secdede kalan birisi olduğu rivâyet edilir"⁴⁹ derken de zayıf olduğunu düşündüğü rivâyeti naklederken "(روى)", "**rivâyet edilir**" ifadesini kullanmaktadır. Onun bu sözüne bakarak da hadis ilimlerine yabancı olmadığını söylememiz mümkündür.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin müritlerine hadis sohbetleri yaptığı ve bazı hadisleri şerh ettiği de ifade edilmektedir.⁵⁰

Şimdi onun hadislere doğrudan atıfta bulunduğu sözlerini ele alarak hadis bilgisini tespit etmeye çalışalım.

2.1. el-Harakânî'nin Hadislere Doğrudan Atıfları

el-Harakânî konuşmalarında hadislere doğrudan işaret etmekle beraber genellikle hadislerden anladıklarını kendi ifadeleriyle dile getirmiş ve hadislere dolaylı olarak atıfta bulunmuştur. Bu durum, onun hadis bilgi ve birikiminin yerinde olduğu anlamına gelmektedir. Zira yazılı bir kaynaktan bir hadisi alıp nakletmekten ziyade, sahih hadise paralel güzel sözler söylemek ve o hadisin emrettiği gibi bir hayat yaşamak daha önemlidir. Kanaatimizce böyle yapan birinin hadis ve Sünnet bilgisinin yerinde olduğu söylenebilir. Yoksa bir hadisi bir kaynaktan aynen alıp nakletmek veya yazdığı esere koymak yeterli değildir. Çünkü önemli olan içselleştirdiği hadise uygun sözler söylemek ve o hadisin emrettiği şekilde yaşamaktır.

2.1.1. "İlim Çin'de Bile Olsa Gidip Alınız" Hadisine Atfı

"Nakledildiğine göre el-Harakânî bir gün birisine şöyle sormuş: 'Nereye gidiyorsun?' Adam cevap vermiş: 'Hicaz'a!' 'Peki orada ne yapacaksın?' 'Allah'ı (ve rızasını) talep

⁴⁹ Attâr, a.g.e., s. 618.

⁵⁰ Uzgur, Yavuz Selim, **Anadolu'nun Kalbi Harakânî**, Sûfi Kitap, İstanbul, 2012, s. 69.

edeceğim!' 'İyi, ama Horasan'ın Allah'ı nerede ki Hicaz'a gitmek gerekiyor?' Peygamber (s.a.v.): 'Çin'de bile olsa ilim talep ediniz' buyurmuş, Allah'ı talep ediniz dememiş ki?' (İlim için gidilecekse her yere gidilmeli, ama Yüce Allah zaten her yerdedir).⁵¹ Görüldüğü üzere el-Harakânî, görüşlerini temellendirirken veya muhataplarına bazı mesajlar vermek isterken yeri geldiğinde hadisleri kullanmıştır. Burada da Hz. Peygamber'e atfedilen "İlim Çin'de bile olsa gidip alınuz"⁵² hadisine doğrudan atıfta bulunmuştur.

Diğer taraftan el-Harakânî'nin savunduğu anlayışa göre, Yüce Allah her yerdedir⁵³ ve kuluna çok yakındır.⁵⁴ Bu nedenle el-Harakânî, Yüce Allah'ı bulmak için hacca gittiğini söyleyenlere haklı tepkisini böyle dile getirmiştir. Ona göre Allah'ı bulmak için Kâbe'ye gitmek yerine, kişinin önce kendine dönmesi gerekir. Zira kendini bilen Rabbini bilecektir.⁵⁵ Nitekim Yüce Allah'ı bilebilmek ve tanıyabilmek yalnız insana mahsustur. Çünkü insan, Allah'ın bütün sıfat ve kemâlâtını aksettirebilme kabiliyetine sahip bir varlıktır. Dolayısıyla bir insan kendini gerçek anlamda tanıdığı zaman Rabbini tanır ve bilir. Bu itibarla, önemli olan Kâbe'nin kendisi değil, o Kâbe'nin Rabbidir.⁵⁶ Çünkü Yüce Allah: "O halde bu Mâbed'in (Kâbe-i Muazzama'nın) Rabbine kulluk etsinler"⁵⁷ buyurmaktadır.

İşte müsteşrik De Bruijn⁵⁸ onun bu tür itirazlarını ve hac ile ilgili söylediklerini tam olarak anlayamamış, hacca gitmeye karşı olduğunu düşünmüş ve Hz. Peygamber ile aralarında sanki bir rekabet varmış gibi izlenim uyandırmaya çalışmıştır. De Bruijn, el-Harakânî'nin muhtemelen şu menkıbelerde yer alan hac ile ilgili görüşlerini yanlış anlamış olmalıdır:

⁵¹ Attâr, a.g.e., s. 628.

⁵² Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, **Şu'abü'l-İman**, Thk.: Muhammed es-Said b. Bisvânî Zağlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1410, II, 254; Aclûnî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs**, Thk.: Ahmet Kalaş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405, I, 138-139, nr: 397. İbn Hıbbân bu rivâyetin "batıl" olduğunu söylerken, İbnü'l-Cevzî onu "Mevzuât" adlı eserinde zikretmiştir. Bu rivâyetin anlamı doğru olmakla beraber, Hz. Peygamber'in söylemediği anlaşılmaktadır. Ancak benzer bir başka rivâyet için bkz. "Hikmet müminin yitik malıdır. Bulduğu yerde onu almaya en fazla hak sahibi odur." (Tirmizî, 39/İlim, 19 (V, 51); İbn Mâce, 37/Zühd, 15 (II, 1395).

⁵³ "...Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir ve Allah bütün yaptıklarımızı görmektedir." el-Hadîd, 57/4.

⁵⁴ "...Biz ona şah damarından daha yakınız." el-Kâf, 50/16.

⁵⁵ "Kendini bilen Rabb'ini bilir" kelâm-ı kibarıyla ilgili yapılmış çalışma için bkz. Açıknel, Yusuf, "Nefsini Bilen Rabb'ini Bilir" Hadis mi?, Kelâm-ı Kibar mı?", **SDÜİFD**, Isparta, 1998, Sayı: 5, s. 173-200.

⁵⁶ el-Harakânî'nin hac ile ilgili görüşleri için bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 125-129; 160-162. Ayrıca bkz. Attâr, a.g.e., s. 593-594.

⁵⁷ el-Kureyş, 106/3.

⁵⁸ 12 Temmuz 1931 yılında Leiden'de doğan De Bruijn, Klasik Fars Edebiyatı uzmanı olup Leiden Üniversitesinden emekli profesördür. Halen Hollanda'da yaşamaktadır.

“Nakledildiğine göre Şeyhu'l-Meşâiyih'in⁵⁹ gözüne el-Harakânî'nin korkusundan uyku girmemiştir. Nereye adım atsa el-Harakânî'nin kendisinden önce oraya ayak bastığını görmüş, Bâyezîd'in mezarına ondan önce ulaşmak için iki yıl uğraşmış ama bunu başaramamıştır. Zira el-Harakânî hep ondan önce oraya varmıştır. Bir gün söz sırasında el-Harakânî: 'Bu yola talip olan (hacca gitmek isteyen) herkesin kiblesi (kendini göstererek) budur' demiş ve serçe parmağıyla işaret edip (diğer) dört parmağını kapatmış. Her nasılsa bu söz Şeyhu'l-Meşâiyih'e anlatılmış, o da gayretinden ve kıskançlığından: 'Başka bir kible ortaya çıktığına göre malum kiblenin (Kâbe'nin) yolunu kapatmamız gerek' demiş, böylece o yıl hacım yolu kapanmıştır. O sene hacca gitmek için yola çıkanların kimi helak olmuş, kimi soyulmuş, kimi de varacağı yere varamamıştır. Ertesi yıl dervişin biri Şeyhu'l-Meşâiyih'e hitaben: 'Halkı Allah'ın evinden alıkoymakta ne mana vardır?' diye sorunca Şeyhu'l-Meşâiyih'in bir işareti üzerine yol tekrar açılmış, sonra yine aynı derviş: 'Bunca halk mahvolduktan sonra bunu neyleyelim' diye kendi kendine söylenmiş, Şeyhu'l-Meşâiyih de: "Evet! Fillerin çatıştıkları (tepiştikleri) bir yerde arada kalan birkaç sinek ezilir, ama bunun ne önemi var' demiştir."⁶⁰

“Nakledilen bir başka menkıbeye göre ise “Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (ö. 440/1048)⁶¹ müritleriyle birlikte hacca giderken Harakan yakınlarından geçtiği esnada el-Harakânî'yi tekkesinde ziyaret etmek istemiştir. Tekkeye ulaştığında el-Harakânî onu ayakta karşılamış, kucaklaşmışlar ve ağlaşmışlardır. Zira o gece el-Harakânî'nin oğlu öldürülmüştür. Cenaze namazı öncesi kâripler Kur'an okumuş, sûfiler ağlaşmış, daha sonra cenazeyi defnetmişlerdir. el-Harakânî civanmertlerine sohbet edip Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'ın büyük bir Allah dostu olduğunu anlatmıştır. Ebû Saîd üç gün el-Harakânî'nin yanında kalmış, onu dinlemeye geldiğini söyleyerek hiç konuşmamıştır.⁶² Bunun üzerine el-Harakânî ona şöyle demiştir: 'Sen Allah'tan istediğimiz hacetimizsin. Biz Yüce Allah'tan: 'Îlâhî Senin bu sırlarını kendisine

⁵⁹ Süleyman Uludağ, menkıbede adı geçen Şeyhu'l-Meşâiyih'in İbn Hafif eş-Şîrâzî (ö. 371/981) olduğunu söylerken Çiftçi ise bu şahsın Ebû Abdullah el-Dastânî (ö. 417/1026) olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 99. Kanaatimizce mezkur şahıs Şeyhu'l-Meşâiyih Ebû Abdullah el-Dastânî olmalıdır. Zira İbn Hafif eş-Şîrâzî 371/981 yılında Şiraz'da vefat etmiş olup el-Harakânî o zamanlar henüz 19 yaşlarında genç bir delikanlıdır. Ayrıca nakledilen şu menkıbeden de bu şahsın Ebû Abdullah el-Dastânî olduğu anlaşılmaktadır. Zira el-Harakânî bu menkıbede ona “Ey Ebâ Abdillah!” diyerek künyesi ile hitap etmektedir. Nitekim el-Dastânî'nin künyesinin de Ebû Abdullah olduğu bilinmektedir. Uludağ'ın tercüme ettiği “Tezkiratü'l-Evliyâ”da yer alan o menkıbe şöyledir: “Bir başka zaman ise Şeyhu'l-Meşâiyih (İbn Hafif eş-Şîrâzî) onun yanına gelmişti. Şeyhin önüne su dolu bir tas konulmuştu. Şeyhu'l-Meşâiyih elini suya sokup canlı bir balık çıkardı. Şeyh Ebu'l-Hasan: 'Sudan balık çıkarmak kolaydır, sudan ateş çıkarmak gerekir' dedi. Şeyhu'l-Meşâiyih: 'Öyleyse gel şu kızgın fırına girip oturalım, kim sağ olarak çıkacak' dedi. Bunun üzerine şeyh: 'Ey Ebâ Abdillah! Gel de kendi yokluğumuzda (o fırına) girelim, bakalım onun varlığıyla kim çıkacak?' deyince Şeyhu'l-Meşâiyih hiçbir şey söyleyemedi.” Bkz. Attâr, a.g.e., s. 593.

⁶⁰ Attâr, a.g.e., s. 593-594. Çiftçi, bu menkıbenin muhtemelen uydurma veya kısmen hatalı olabileceği kanaatindedir. Bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 100, 257 no'lu dipnot. Ayrıca bkz. Çiftçi, “İki Ünlü Şafî'nin İlginç Görüşmesi (Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr-Ebu'l-Hasan-i Harakânî)”, s. 9. Bize göre de Çiftçi'nin bu tespiti yerindedir.

⁶¹ Ebû Saîd, Bâyezîd ve Hallâc-ı Mansûr tarzı bir tasavvuf anlayışına sahip olup, inancı sağlam bir âlim ve sûfidir. Ayrıca o, Mevlânâ gibi semai çok sevmektedir. Onun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcı, Tahsin, “Ebû Saîd Ebu'l-Hayr”, DİA, İstanbul, 1994, X, 220-222.

⁶² Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'ın hiç konuşmadığı ile alakalı bilgi için bkz. Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, **Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 268.

anlatabileceğimiz dostlarından bir dost gönder' diye bir hacette bulunmuştuk. (İşte) sen bizim o (istediğimiz) hacetsin. Ben ihtiyar ve zayıf olduğum için sana gelemedim, oysaki senin kuvvetin ve imkânın yerindedir. Seni bize getirdiler. Seni Mekke'ye bırakmazlar. (Zira) sen, seni Mekke'ye götürmelerinden daha üstünsün. Seni tavaf etmesi için Kâbe'yi sana getirirler! Ey şeyh (Ebû Saîd)! Biz her gece Kâbe'nin senin etrafını tavaf ettiğini görüyoruz, senin Kâbe'de ne işin vardır? Geri dön, hacı yaptın, Ebü'l-Hasan'ın hüznü çölünü aştın, onun niyazının lebbeyk'ini duydun; onun tekkesinin Arafat'ına çıktın; onun nefsinin şeytanlarının taşlanmasını gördün; Ebü'l-Hasan'ın (oğlu) Ebü'l-Kasım'ı kendi cemâline kurban olarak gördün; onun Yusuf'u üzerinde kurban (bayramı) namazını kıldın; yanmışların hüznünü ve feryadını duydun. Geri dön, eğer böyle olmasaydı Ebü'l-Hasan kalmazdı; sen âlemin maşukusun.' Bunun üzerine Ebû Saîd: '(Tamam öyleyse, müsaade varsa) Bistâm tarafına gideriz, (Bâyezîd'in türbesini) ziyarette bulunur (memlekete) geri döneriz' diye karşılık verince Ebü'l-Hasan ona: 'Hacı yaptın (yoksa) umrede mi yapmak istiyorsun?' diye söylemiş (espriyle karışık bir cevap vermiştir)."⁶³ el-Harakânî'nin söylediği bu son cümlede kendisinin ziyaret edilmesini hacca, Bâyezîd'in kabrinin ziyaret edilmesini ise umreye benzettiği, böylece kendine model aldığı manevî mürşidini geçtiğini bir kez de bu şekilde ima etmeye çalıştığı söylenebilir.⁶⁴

Öte yandan her iki menkıbede anlatılanları değerlendiren De Bruijn, el-Harakânî'nin Hz. Muhammed'e bağlılık ifade eden başka sözlerini görmezlikten gelerek onun Hz. Peygamber'e karşı geldiğini ima etmeye çalışmıştır. De Bruijn, el-Harakânî'nin Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'a söylediği mezkûr sözleri, Müslümanların Mekke'ye hac için seyahat etmeden önce Harakan çölleri geçmeleri tavsiyesini ve onu ziyaret ederek kendi rehberliğinde Hakk'ı bulmaları öğüdünü yanlış anlamış olmalıdır.⁶⁵ Oysa el-Harakânî, öncelikle Allah'ın bilinmesi ve bulunmasını, O'na sevgiyle bağlandıktan sonra hac yolculuğunun yapılmasını istemekte ve etrafına bunu salık vermektedir.⁶⁶ O, böyle yapıldığı takdirde haccın daha derin bir anlamının

⁶³ Muhammed b. Münevver, **el-Esrâru't-Tevhîd fî Makâmâtî's-Şeyh Ebi's-Saîd**, Nşr.: Muhammed Rızâ Şefî'i-yi Kedkenî, Müessesesi-i İntişârât-i Âgâh, Tahran, 1339-1345 hş., I, 135-138'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 116-118. Ayrıca bkz. Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm ve Münâcât'ı, (Çeviri-Açıklama-Metin)** Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004, s. 285-297.

⁶⁴ el-Harakânî'nin Bâyezîd'i rol model aldığı ve onu geçmek için uğraştığıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", s. 1056-1062. Her ikisi arasındaki ilişkiden bahseden bir çalışma için bkz. Çiftçi, Hasan, "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki," **Şarkiyât Araştırmaları Dergisi**, 2003, C. 3, Sayı: 11, s. 29-35.

⁶⁵ De Bruijn, Johannes Thomas Pieter, "Kharakani, Abu'l-Hasan 'Ali b. Ahmad", *Biographical Encyclopaedia of Sufis (Central Asia and Middle East)*, (Prepared by N. Hanif), Sarup and Sons, New Delhi, 2002, s. 236.

⁶⁶ Onun mânevî mürşidi Bâyezîd'in görüşlerinin de bu yönde olduğu bilinmektedir. Konuyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Çiftçi, "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki," s. 32-33. Ebû Saîd Ebu'l-Hayr'ın da hac ile ilgili aynı düşüncede olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Çiftçi, "İki Ünlü Şafiî'nin İlginç Görüşmesi (Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr-Ebu'l-Hasan-i Harakânî)", s. 15-16.

olacağını ve kişiye daha büyük faydalar sağlayacağını belirtmektedir. Onun düşüncesine göre, önce sağlam ve sarsılmaz bir iman ile Allah'a bağlanmak ve kulluğu tam yapmak gerekir. Bu yüzden el-Harakânî, Yüce Allah'ı Mekke'de aramak yerine, herkesin önce bulunduğu beldede aramasını ve bulmasını istemektedir. Bu durum onun Hz. Peygamber'in emrine karşı geldiği, insanların hac yapmalarını engellediği, hac yerine kendine çağırdığı anlamına gelmemektedir. Tam tersine el-Harakânî, bir müminin manevî anlamda belirli aşamaları kat ettikten sonra hac görevini ifa etmesinin daha anlamlı olacağını savunmaktadır ki, onun bu düşüncesinin gayet yerinde, mantıklı, tutarlı ve çok doğru olduğu söylenebilir.

2.1.2. "Mümin Lanet Eden, Suçlayan, Küfür Eden ve Yalan Söyleyen Değildir" Hadisine Atfı

"Nakledildiğine göre Hâce Abdullah Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089),⁶⁷ el-Harakânî'yi ziyaret amacıyla yola çıktığında aklından ona üç soru sormayı planlamıştı. Biri "Rahmân Arş'a istivâ etti"⁶⁸ âyeti, ikincisi (el-Harakânî'nin) "Sûfî gayr-i mahlûktur" sözü, üçüncüsü ise "Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin mezhebi nasıldır?" Abdullah Ensârî'nin müritleri de kendi kendilerine: 'Şeyhin bize sıcak helva yedirmesi lazım' diye düşünmüşlerdi. Onlar gelince el-Harakânî emretti, (civanmertleri) helva pişirdiler. Sonra (helva getirilince el-Harakânî) elini uzattı ve bir avuç helvayı Abdullah Ensârî'nin ağzına koydu ve şöyle dedi: "Rahmân Arş'a istivâ etti" sözünü dostlar dostlarına anlatırlar. "Sûfî gayr-i mahlûktur"un manası, sûfî gelen, giden (yürüyen), konuşan, gören, duyan, yiyen ve uyuyan kişi değildir (gerçek sûfî, tüm bunları aşmış, fenâ makamına ulaşmıştır; bu nedenle de) sûfî Hakk'ın sıfatlarından bir sıfattır. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin mezhebi(ne gelince, o da) doğru bir mezheptir. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mümin lanet eden, suçlayan, küfür eden ve yalan söyleyen değildir." (el-Harakânî'nin Ensârî'nin kalbinden geçen tüm bu soruları bilmesi ve daha o sormadan bunları tek tek cevaplaması karşısında) Abdullah Ensârî şöyle demiştir: 'Gizli bir hazineydim, anahtarı el-Harakânî'nin elindeydi. Burada ne Abdullah kaldı ne de el-Harakânî; burada ne bayındır kaldı ne harabe. Bu sırrı sen nasıl bilebilirsin ki? Sakın ha! (Gerçek anlamda Hakk'a ulaşmış) sûfiyi mahlûk diye bilmeyesin!'"⁶⁹ Görüldüğü üzere el-Harakânî, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin (ö. 324/935 veya 330/941) mezhebinin doğru ve hak olduğunu ifade ederken, "Mümin lanet eden, suçlayan, küfür eden ve yalan söyleyen değildir"⁷⁰ hadisini doğrudan delil olarak kullanmaktadır.

⁶⁷ el-Harakânî'nin en önemli talebelerinden olan Hâce Abdullah Ensârî el-Herevî, üstadı el-Harakânî'yi şöyle tanıtmaktadır: "Hadis, ilim ve Şeriat'ta şeyhlerim çoktur. Fakat tasavvuf ve hakikatte benim pîrim Şeyh Ebu'l-Hasan el-Harakânî'dir. Eğer onu görmeseydim hakikati nasıl öğrenirdim?" Bkz. Yazıcı, Tahsin-Uludağ, Süleyman, "Herevî, Hâce Abdullah", **DİA**, İstanbul, 1998, XVII, 222-226.

⁶⁸ el-A'râf, 7/54; el-Yûnus, 10/3; er-Ra'd, 13/2; el-Furkân, 25/59; el-Hadîd, 57/4.

⁶⁹ el-Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Hasan Çiftçi, s. 306. Ayrıca bkz. Muhammed b. Münevver, **el-Esrârü't-Tevhîd**, II, 593'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 97, 103.

⁷⁰ Tirmizî, 25/Birr, 48 (IV, 350).

2.1.3. “Allah Güzeldir, Güzel Olanı Sever” Hadisine Atfı

el-Harakânî, kendisine atfedilen “*Seyrû Sülûk Risâlesi*”de şeyhin en dikkat edeceği ölçünün Rasulüllah’ın Sünnet-i Seniyyesi olduğunu söylemektedir. Ona göre bir şeyh kılık kıyafetine dikkat etmeli, temiz ve titiz olmalıdır. Zira hakiki bir şeyh, “Allah güzeldir, güzeli sever” remzine sadık kalır.⁷¹ el-Harakânî burada, “Allah güzeldir, güzelliği sever”⁷² ve “Yüce Allah, yaptığınız işi sağlam ve iyi yapmanızdan hoşnut olur”⁷³ hadislerine doğrudan atıfta bulunuyor olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber de şahsî hayatında daima sade ve güzel giyinmiş, güzel koku sürmeyi teşvik etmiş, temiz ve düzenli olmuştur. Zira âyette, “...Yaptığımız işi güzel yapın; Allah işini güzel yapanları sever”⁷⁴ buyrulmaktadır.

2.1.4. “Dünya Düşüncesi Akıldan Geçmeksizin İki Rekât Namaz Kılmak”la İlgili Hadise Yaptığı Yorum

“Mustafa (s.a.v.): ‘Her kim iki rekât namaz kılar ve namaz boyunca da dünya düşüncesi hiç aklından geçmezse bütün günahları dökülür ve anasından doğduğu gün gibi günahsız kalır’ demişti. İmam Ahmed bu hadisin hükmünü gerçekleştirmek için dünya düşüncesini aklından bir kere geçirmeden o namazı eda edip selam verince oğluna: ‘Dünya düşüncesinin aklımdan geçmediği o namazı kıldım!’ diye müjde verirdi. Meğer bu hikâyeyi (kıssayı) şeyhe nakletmişler. Şeyh (el-Harakânî) de demiş ki: ‘Şu kulübede oturmuş bu Ebû'l-Hasan var ya, otuz yıldır Hak dışında aklından bir tek düşünce geçmemiştir.’”⁷⁵

Söz konusu rivâyeti araştırmalarımıza rağmen bu şekliyle bulamadık. Ancak benzer rivâyetler söz konusudur. Nitekim Hz. Osman’ın kölesi Humrân b. Eban’dan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce, Bezzâr, Ebû Avâne ve Taberânî’nin tahrir ettikleri rivâyet şöyledir: “...Her kim benim aldığım gibi abdestini alır ve aklına herhangi bir şey gelmeksizin iki rekât namaz kılsa onun geçmiş günahları bağışlanır.”⁷⁶ Sıla

⁷¹ Bkz. Ebu'l-Hasan Harakânî, *Seyrû Sülûk Risâlesi*, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfî Kitap, İstanbul, 2006, s. 85. Bu risâlede “Hz. Peygamber buyurdu ki” denilerek zikredilen diğer beş rivâyetin (bkz. s. 26-27, 48-49) sadece bir tanesinin sahih, diğerlerinin ise zayıf veya mevzû olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu risâlenin ona aidiyeti netlik kazanmadığı için sadece bu rivâyetlere işaret etmekle iktifâ ediyoruz. Zira kendisine aidiyeti şüpheli bir risâledeki zayıf ve mevzû hadisler nedeniyle onu itham etmek, zan ve töhmet altında bırakmak, itibarsızlaştırmak ilmî bir davranış olamayacağı gibi hak ve adaletten de uzak bir yaklaşım olarak görülebilir.

⁷² Müslim, 1/İman, 39 (I, 93); İbn Hanbel, IV, 133-134. Ayrıca bkz. Aclûnî, a.g.e., I, 224, nr: 687.

⁷³ Beyhakî, *Şu'ab*, IV, 334.

⁷⁴ el-Bakara, 2/195.

⁷⁵ Attâr, a.g.e., s. 600.

⁷⁶ Buhârî, 4/Vudû, 24, 28 (I, 48,49); Müslim, 2/Tahâre, 3, 4 (I, 204-206); Ebû Dâvud, 1/Tahâre, 51 (I, 78); Nesâî, 1/Tahâre, 94, 108 (I, 80, 91); İbn Mâce, 1/Tahâre, 6 (I, 105); Bezzâr, Ebu Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *el-Bahru'z-Zehâr el-Ma'ruf bi Müsnedi Bezzâr*, Thk.: Mahfûz er-Rahman Zeynullah, Müessesetü Ulumi'l-Kur'an/Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Beyrut/Medine, 1409, II, 79; Ebû Avâne, Ya'kub b. İshâk el-İsferâinî, *Müsnedü Ebî Avâne*, Thk.: Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî, Dâru'l-Ma'rife,

b. Eşyem'den, İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî'nin tahrir ettikleri benzer bir diğer rivâyet ise şöyledir: "Her kim iki rekât namaz kılar ve namaz boyunca da dünya düşüncesi hiç aklından geçmezse, o kimse Allah'tan bir şey istediğinde Allah o şeyi ona verir."⁷⁷ Şia'nın büyük hadis kaynaklarından olan "el-Bihâru'l-Envâr" adlı eserde ise rivâyet şu şekilde yer almaktadır: "Her kim iki rekât namaz kılar ve namaz boyunca da dünya işlerinden herhangi bir şey aklından geçmezse, Allah onun günahlarını bağışlar."⁷⁸ ve "Her kim namaz kılmak için kalkar, kalbi ve arzusu Allah'a yönelik olursa namazından annesinden doğduğu gün ki gibi ayrılır."⁷⁹

Diğer taraftan el-Harakânî, kendisine aktarılan haberde geçen hadisi yorumlarken yaşadığı hâli anlatmıştır. O, namazın edebine yakışmayacak dünyevî şeyler düşünülmesini ve zihnin böyle şeylerle meşgul edilmesini doğru bulmamıştır. el-Harakânî, bu sözüyle zaten her an Yüce Allah ile olduğunu, O'na ibâdet ederken aklına hiçbir şey getirmediğini ve amacının sadece Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla o, ibâdet esnasında dünyanın malını, mülkünü ve makamını aklına getirmemiş ve bunlara alsa önem vermemiştir. el-Harakânî, böyle bir seviyeye gelmek için Kur'an ve Sünnet'in emirlerine sınıksız sarılmış, derin bir tefekkürle ve ciddi bir nefis mücâhedesıyla bunu başarmıştır. O, her zaman bu iki temel kaynağı rehber edinerek bu manevî derecelere ulaşmıştır.

Şimdi de el-Harakânî'nin hadislerle dolaylı olarak atıfta bulunduğu hususları sözlerinden örneklerle açıklamaya çalışalım.

2.2. el-Harakânî'nin Hadislere Dolaylı Olarak Atıfta Bulunduğu Konular

el-Harakânî konuşmalarında genellikle hadislerle dolaylı olarak işaret etmekte, doğrudan "Hz. Peygamber şöyle buyurdu" demek yerine hadislerden anladıklarını kendi ifadeleriyle aktarmaktadır.

2.2.1. "Ameller Niyetlere Göre Değer Kazanır" Hadisine Atfı

Ferîdüddin Attâr'ın "Tezkiratu'l-Evliyâ" adlı eserinde nakledildiğine göre "(Sûfi olmak isteyen) birisi el-Harakânî'nin yanına geldi ve: 'Hırka giymek istiyorum' dedi. Şeyh (el-Harakânî): 'Bizim bir meselemiz (sana bir sorumluz) var, eğer buna cevap verebilirsen hırkaya layıksın' dedi ve sorusunu sordu. 'Eğer bir erkek çarşaf giyerse, kadın olur mu?' Hayır. 'Aynı şekilde şayet sen de bu yolun eri değilsen (bu uğurda ciddi bir gayret ve fedakârlık ortaya koymayacaksan) bu murakkayı (cübbeyi) giymekle er olamazsın!'"⁸⁰ Yine o: "Kalbin Allah ile beraber olduktan sonra bütün dünya senin de olsa, atlas elbise giysen de zararı yoktur. Kalbin

Beyrut, ts., I, 202, II, 6; Taberânî, Süleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemü'l-Evsat**, Thk.: Târık b. Abdullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415, V, 169.

⁷⁷ İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr**, Thk. Muhammed Avâme, Dâru'l-Kible, Basım yeri ve tarihi yok, V, 206; Beyhakî, **Şu'ab**, II, 386, nr: 7713.

⁷⁸ el-Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Tâkî el-İsfahânî, **el-Bihâru'l-Envâr el-Câmiatü li-Düleri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Adhâr**, (I-CX), Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1983, LXXXI, 249.

⁷⁹ el-Meclisî, a.g.e., LXXXI/261.

⁸⁰ Attâr, a.g.e., s. 598.

Allah ile olmayınca çul da giysen hiçbir faydası yoktur!"⁸¹ ve "Abası (elbisesi) olan çoktur. (Oysa) kalp doğruluğu gerekir. Elbisenin (cübbenin) ne faydası olur? Çul giymek ve arpa yemekle adam olunabilseydi eşeklerin de adam olmaları gerekirdi"⁸² diyerek şekil ve özü, kalıp ve ruhu, lafız ve manayı birleştiremeyen ve tam bir teslimiyetle hareket etmeyen sūfînin kâmil bir mümin olamayacağını ve maksadına varamayacağını söylemeye çalışmaktadır. Nitekim onun manevî mürşidi Cüneyd-i Bağdâdî de kendisine neden sūfî kıyafeti giymediği sorulduğunda: "Önemli olan yamalı elbise giymek değil, bağıri yanık olmaktır" cevabını vermiş ve şekilciliğe itibar etmediğini göstermiştir.⁸³ el-Harakânî de amaçlarla araçları karıştıranların, aracı amaç haline getirenlerin mesafe kat edemeyeceklerini söylemiş ve şekle takılıp kalanların öze inemeyeceklerini ifade etmiştir. el-Harakânî'nin savunduğu bu görüşün kaynağının Kur'an ve Sünnet olduğu söylenebilir. Zira hem âyetlerde hem de hadislerde bu gerçeğe işaret edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber de: "Ameller niyetlere göre değer kazanır"⁸⁴ diyerek bu duruma dikkat çekmiş olmalıdır. Çünkü yapılan salih ameller ve ibâdetler Yüce Allah'a olan inancın ve bağlılığın fiilî ifadesi ve arzıdır. Dinî bir vecibe olarak yapılan ibâdetlerin belirlenmiş bir şekli, süresi ve kalıbı vardır. Mümin, Allah'a olan bağlılığını bu form içinde ifade etmek durumundadır. İbadet, hem şekil ve kalıbyla, hem de mana ve özüyü bir bütündür. Bunlara uygun tarzda yerine getirilen ibâdet, amaçlanan etki ve sonuçları meydana getirebilir.⁸⁵ Bununla beraber ibâdetlerin özü ve ruhu zaman, şekil veya biçimlerinde değil, âyetlerde ifade edildiği üzere insanın kendisine yabancılaşmasını ve toplumdaki uzaklaşmasını önleme amacıyla gizlidir.⁸⁶ Bu nedenledir ki Hz. Peygamber, halis niyet bulunmadan yapılan ibâdetlere dikkat çekmiş ve bu konuda müminleri uyarmıştır. O, ibâdeti sadece şekilciliğe mahkûm ederek onun ruhunu kaybedenlerin yaptıkları ibâdetten zihinsel ve duygusal anlamda zevk alamayacaklarını söylemiştir. Çünkü şekil ve anlam bütünlüğü içerisinde yerine getirilmeyen ibâdetin verimsiz, eksik ve özürsüz olduğu açıktır. Zaten böyle bir ibâdetin Allah tarafından kabul edilmesi de söz konusu olamaz. Nitekim münafıkların üşenerek namaza gelmeleri,⁸⁷ ibâdeti bir yük olarak görmeleri,⁸⁸ gösteriş maksadıyla namaz

⁸¹ Attâr, a.g.e., s. 630.

⁸² Attâr, a.g.e., s. 628.

⁸³ Uludağ, "Cüneyd-i Bağdâdî", XIII, 121.

⁸⁴ Buhârî, 2/İman, 41 (I, 20); Müslim, 33/İmâre, 45 (II, 1515-1516). Bu sahih hadis, el-Harakânî'ye ait olduğu iddia edilen "Seyrû Sülûk Risâlesi"nde de geçmektedir. Bkz. el-Harakânî, a.g.e., s. 26.

⁸⁵ Hökelekli, Hayati, "İbadet", DİA, İstanbul, 1999, XIX, 250.

⁸⁶ Kur'an-ı Kerim, sadece ibâdetlere değil aynı zamanda, ahlâka, erdeme, takvaya, sosyal adalete, toplumsal görev ve sorumluluklara da dikkat çekmektedir. Bkz. el-Bakara, 2/177, 189, 215. "...Erdemi ve ilahî sorumluluk bilincini geliştirmede birbirinizle yardımlaşın, kötülüğü ve düşmanlığı artırmada değil; Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun!..." el-Mâide, 5/2.

⁸⁷ en-Nisâ, 4/142.

⁸⁸ et-Tevbe, 9/54.

kılmaları ve gönülsüzce sadaka vermeleri⁸⁹ ve yapılan hayırlı hizmetlere engel olmaları⁹⁰ Kur'an tarafından eleştirilmektedir. Görüldüğü üzere el-Harakânî, şekle takılıp kalmayı doğru bulmamış ve işin özünü kavramanın önemine dikkat çekmiştir.

2.2.2. "İhlasın Önemi" İle İlgili Hadislere Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Kendimi yalnız başıma bir mahlûk (kimseye bir şey ispatlama derdinde olmayan biri) olarak görmedikçe kendi amelimi ihlaslı görmedim. O'nun dışında bir kimsenin var olduğunu gördükçe (düşündükçe) amelimi ihlaslı görmedim; (Baktığımı) her şeyi O olarak görünce (artık) ihlas zuhur etti. Onun ihtiyaçsızlığına bakınca (O'nun hiçbir kimsenin hiçbir şeyine muhtaç olmadığını idrak edince) bütün amelimi bir sinek kanadı kadar (bile değerli) görmedim. O'nun rahmetine baktım, (o kadar büyüktü ki) bütün halkı (amellerini) bir darı tanesi kadar bile görmedim. Böylesi bir yerde (durumda) bu ikisinin (insanlara gösteriş yapmanın ve amellerinin çokluğu ile övünüp ihlası zedelemenin) varlığından söz edilir mi hiç? (Zira böyle yapmak Allah'ın ve O'nun rahmetinin büyüklüğünü anlamamak olacaktır.)"*⁹¹ el-Harakânî, bu sözünü daima gösterişten ve riyadan sakınmayı, halkın dediklerine takılıp kalmamayı, sadece Allah'ın rızasını gözeterek salih ameller işlemeyi tavsiye etmektedir. Ayrıca o, Yüce Allah'ın rahmetinin büyüklüğü karşısındaki şaşkınlığını ve hayretini gizleyemediğini de söylemektedir. Ona göre insanı kurtaracak olan belli bazı ibâdetleri yapmak değil, sadece Yüce Allah'ın rızasına⁹² ve rahmetine nail olmaktır. Nitekim o, *"İhlas nedir?" sorusuna şöyle cevap vermiştir: 'Allah görüyor diye yaptıklarının hepsi ihlas, halk görüyor diye (görsün ve bilsin diye) yaptıklarının hepsi riyadır. Halkın arada işi ne? İhlas Allah'ın makamıdır.'"*⁹³ el-Harakânî, tüm bu sözleri söylerken halk arasında meşhur şu hadisi referans almış olmalıdır: *"İnsanlar helâk oldu, ancak âlimler kurtuldu. Âlimler de helâk oldu ancak, ilmiyle amel edenler kurtuldu. İlmiyle amel edenler de helâk oldu, ancak ihlâs sahibi olanlar kurtuldu. İhlâs sahibi olanlar da büyük bir tehlike içindedirler."*⁹⁴

2.2.3. "Akıllı ve Aciz Kimseyi Tanımlayan" Hadise Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: *"Hakk'ın halkın yüzüne gülmesi yoksa da (son Peygamber'i) Mustafa'nın yüzüne gülmesi var. Akıllılar Allah ile korkusuz olarak bulunurlar (O'nu severler, O'nu hakkıyla takdir ederler, O'nun emir ve yasaklarına harfiyen uyarlar, böylece korkmalarını gerektirecek durum kalmaz). Zira O, korkusuzdur ve korkusuz olan korkusuzları (Kur'an'a ve Sünnet'e uymaya çalışan cesur, kararlı ve ilkeli müminleri) sever."*⁹⁵ el-Harakânî burada, "Ey civanmertlerim! Eğer siz de Hz. Peygamber'in yolundan

⁸⁹ el-Mâun, 107/4-6.

⁹⁰ et-Tevbe, 9/67.

⁹¹ Attâr, a.g.e., s. 610. Ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s. 162.

⁹² "Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu en büyük mutluluk ve başarıdır." et-Tevbe, 9/72.

⁹³ Attâr, a.g.e., s. 635.

⁹⁴ Aclûnî, a.g.e., II, 312, nr: 2796.

⁹⁵ Attâr, a.g.e., s. 630.

gider, cesur olur ve kınayanın kınamasından korkmazsanız Yüce Allah size değer verir. Öyleyse siz Hz. Peygamber'e ittibâ edin ki sizin de yüzünüze gülsünler!" demek istemiş olmalıdır. el-Harakânî'nin Hz. Peygamber'in şu hadisini referans aldığı söylenebilir: "Akıllı kimse o kimsedir ki, nefsinin hesaba çeker ve ölümden sonraki ahiret hayatı için hazırlık yapar. Zavallı kimse ise nefsinin arzu ve isteklerinin peşinden koşar, sonra da Allah'tan cenneti ister."⁹⁶ Nitekim inanan, dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan,⁹⁷ nefsinin kötülüklerden arındıran ve ahiret hayatında Rabbin hoşnutluğunu kazananlara korku ve üzüntünün olmayacağı Kur'an'ın bir ifadesidir.⁹⁸ Dolayısıyla bunu başaranlar Allah'ın sevgisine mazhar olacaklar ve korkmalarını gerektirecek bir durumla da karşılaşmayacaklardır.⁹⁹ Görüldüğü üzere el-Harakânî, sözlerinde âyet ve hadislerle dolaylı olarak atıfta bulunmakta ve bunlardan haberdar olduğunu göstermektedir.

Yine el-Harakânî: "Bu yol korkusuzlar, divaneler ve sarhoşlar (O'nda fâni olanların) yoludur. Ve Allah ile olan mestlik, delilik ve korkusuzluk kârlıdır"¹⁰⁰ derken de Allah yolunda korkusuz, deli ve divane olunması gerektiğini söylemiştir. Nitekim cesur bir mümin, O'nun dininin yaşanması konusunda sataşmalara, hakaretlere, incitici sözlere ve kınayanların kınamalarına aldırılmadan¹⁰¹ son din İslâm'ı temsil ve tebliğ görevine ömrü boyunca devam eder.

el-Harakânî: "Allah'tan kalbime (bir) nida geldi ki (Yüce Allah şöyle diyor): 'Halk (Müslümanlar) cenneti istiyor ama (daha tam anlamıyla) iman nimetinin şükrünü yerine getirmiş değiller, yine de Benden başka bir şey talep ediyorlar!'"¹⁰² derken de insanların sağlıklı düşünemedikleri zaman zavallı kimseler gibi hak etmedikleri şeyleri talep ettiklerini söylemekte ve henüz iman nimetinin şükrünü yerine getiremeyenlerin bu isteklerini yadırgamaktadır. O, burada da Hz. Peygamber'in mezkûr hadisine atıfta bulunmakta ve nefisle mücadelenin önemine işaret etmektedir. Görüldüğü üzere el-Harakânî'nin tüm bu uyarıları âyet ve hadislerle paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla onun veciz sözleri, bu iki kaynağı özümlediğinin ve konuşmalarında bunları referans aldığı bir delilidir.

⁹⁶ Tirmizî, 35/Sıfatü'l-Kıyâme, 25 (IV, 638); İbn Mâce, 37/Zühd, 31 (II, 1423). Ayrıca bkz. Aclûnî, a.g.e., II, 136, nr: 2029.

⁹⁷ "Biz, elçileri[mizi] yalnızca müjdecî ve uyarıcı olarak göndeririz. Bu nedenle, iman edip doğru ve yararlı işler yapanlar **ne korkacak ne de üzüleceklerdir.**" el-Enâm, 6/48. "Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra dosdoğru hareket edenlere **korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir.**" el-Ahkâf, 46/13.

⁹⁸ "Evet, gerçekten her kim tüm benliğini Allah'a teslim eder ve iyilik yapanlardan (işini güzel yapanlardan) olursa, Rabbi katında mükafatını görecektir ve böyleleri **ne korkacak, ne de üzüleceklerdir.**" el-Bakara, 2/112. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/262, 274, 277; el-Âl-i İmrân, 3/170; el-Â'râf, 7/49.

⁹⁹ "İyi bil ki, Allah'ın velilerine (sevdiğilerine) **korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir.**" el-Yûnus, 10/62.

¹⁰⁰ Attâr, a.g.e., s. 630.

¹⁰¹ el-Mâide, 5/54.

¹⁰² Attâr, a.g.e., s. 611.

2.2.4. “Hz. Peygamber’e Salavât’ı Tavsiye Eden” Hadise Atfı

el-Harakânî, Kur’an’da yer alan Allah’ı çokça zikretmek ve Hz. Peygamber’e salât etmek emrinin farkında olan bir sûfidir. Bununla birlikte o, Hz. Peygamber’e salavât getirilmesini farklı anlamaktadır. Nitekim el-Harakânî: *“Allah’ın zikri canın içinden, Muhammed’e salavât kulağın dibinden!”*¹⁰³ derken Yüce Allah’ın cân-ı gönülden anılmasını ve her an O’nun zikredilmesini tavsiye etmektedir. Ancak o, Hz. Peygamber’in de unutulmamasını, derin bir sevgi ve saygıyla onun da zikredilmesini, lakin ona yapılacak sözlü salavâtın biraz daha sessiz olmasını, bunun yerine onun Sahih Sünnet’ine sınımsız sarınılmasını salık vermektedir, denilebilir. el-Harakânî, burada Allah ve Rasûlünü andığını söylemekte, ama önem ve öncelik söz konusu olunca Yüce Allah’ın önde olması gerektiğini ifade etmeye çalışmaktadır. Ona göre her şeyden daha çok Yüce Allah’ı sevmek ve O’na tam bir teslimiyetle bağlanmak gerekir.

Diğer taraftan Hz. Muhammed’e yapılması istenen salavâtı sadece sözlü yapılması istenen bir salavât şeklinde anlamak yanlış olabilir. Kanaatimizce el-Harakânî, Rasûle itaat ve ittibâyı onun Sünnet’ine uymak, salavât getirilmesini ise “Hz. Peygamber’in İslâm’ı tebliğ mücadelesinde ona maddî ve manevî yardım/destek” olarak anlamaktadır. Dolayısıyla el-Harakânî’nin Hz. Peygamber’e salavât getirilmesiyle ilgili şu hadislerden haberdar olduğu, ancak salavât getirmeyi daha farklı anladığı ifade edilebilir: *“Kim bana bir salavât getirirse, Allah Teâlâ bu yüzden o kimseye on misli mağfîret eder.”*¹⁰⁴ *“Gerçek cimri, yanında ben anıldığım halde bana salavât okumayı/okumayandır/getirmeyendir.”*¹⁰⁵ *“Yanında ben zikrolduğum zaman bana salât etmeyen kişinin burnu yere sürülsün.”*¹⁰⁶ *“Kıyâmet gününde bana halkın en yakın olanları bana en çok salavât getirenleridir (destek olanlarıdır.)”*¹⁰⁷ *“Yeryüzünde Allah’ın seyyâh melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını bana ulaştırırlar.”*¹⁰⁸ *“Bana salavât getiren hiçbir kimse yoktur ki onun selâmını almam için Allah bana ruhumu iade etmesin!”*¹⁰⁹ Görüldüğü üzere Hz. Peygamber’e atfen nakledilen tüm bu rivâyetlerdeki salavât getirmenin/okumanın “ona maddî ve manevî destek olmak” şeklinde anlaşılması imkân dâhilindedir. Hz. Peygamber’in dille kendisinin anılmasını istemekten daha ziyade, öncelikle İslâm’ı tebliğ noktasında kendi davasına destek olunmasını, İslâm’ın tüm dünyaya duyurulmasını ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamasını istemiş olmasının daha mantıklı ve tutarlı olduğu ifade edilebilir.

2.2.5. “Emr-i Bi’l-Ma’ruf ve Nehy-i Ani’l-Münker” Hadisine Atfı

el-Harakânî, toplumda gördüğü bazı yanlışları eleştirmekten çekinmemiştir. Mesela bir keresinde devlet yönetiminde görev alan bazı vezir, idareci, komutan, asker

¹⁰³ Attâr, a.g.e., s. 630.

¹⁰⁴ Müslim, 4/Salât, 18 (I, 306); Tirmizî, 3/Vitr, 21 (II, 355); Nesâî, 13/Sehv 47 (III, 44).

¹⁰⁵ Tirmizî, 45/Da’avât 100, (V, 551).

¹⁰⁶ Tirmizî, 45/Da’avât 100, (V, 550); İbn Hanbel, II, 254.

¹⁰⁷ Tirmizî, 3/Vitr, 21 (II, 354).

¹⁰⁸ Nesâî, 13/Sehv 46 (III, 43).

¹⁰⁹ Ebû Dâvud, 11/Menâsik, 96 (II, 534).

ve memurlarda gördüğü iman zafiyetini ve dünyaya bağlanmışlıklarını eleştirmiş, onlara acıyarak ve düzelmelerini de umarak şöyle söylemiştir: “Yazık! (Çok yazık!) Binlerce kez yazık! Binlerce komutan, ayyâr, reis, idareci, asker, vezir ve yakışıklı genç (polis, maliyeci, müfettiş, zabıta gibi devlet görevlileri) gaflet kefeni içinde hasret toprağına gömülü oldukları halde, (ahireti unutup dünyaya daldıklarından) onlardan bir tanesi bile dinin komutanı (mürşidi, mübelliği) olmaya layık değildir (çoğunluğunun gözünü dünya hırsı bürümüş, makam mevki peşindeler, sırf kendilerini düşünüyorlar, ahireti unutmuşlar, bunlar mı İslâm’ı tebliğ edecekler? Yazık! Çok yazık!)”¹¹⁰ el-Harakânî, dünyanın malına, mülküne ve makamına aldananların yanlış yaptıklarını, böyle olanların dini doğru dürüst tebliğ ve temsil edemeyeceklerini ve İslâm’ı hak ettiği şekilde tanıtamayacaklarını ifade etmektedir. O, bir İslâm âlimi olarak yaşadığı toplumda gördüğü yanlışları diliyle düzeltmeye çalışmakta, böyle kimseleri ve etrafındakileri uyarmaktadır. Zira onun anlayışına göre gördüğü münkerâtı eliyle ve diliyle düzeltmek, buna da güç yetiremiyorsa en azından bu kötülüğü kalbiyle onaylamamak¹¹¹ vardır. Çünkü o, böyle söylerken Hz. Peygamber’in: “Cihadın en faziletlisi zalim sultan/yönetici karşısında doğru ve adil sözü söylemektir”¹¹² mealindeki hadisinden haberdar olmalıdır. Dolayısıyla onun bu hâli Sünnet’i özümsemişinin ve yaşayarak etrafına örnek olduğunun bir delili olarak görülebilir.

Diğer taraftan el-Harakânî, sözde âlimleri ve bunların peşinden gidenleri uyarırken de şunları söylemiştir: “(Sözde) âlimler: ‘Biz Peygamber’in mirasçarıyız’ diyorlar, oysa Rasûl’ün mirasçarı biziz (zira onun Sünnet’ine biz uyuyoruz ve dediklerini biz yapıyoruz). Çünkü Rasûl’de mevcut olan şeylerin bazısı bizde de var. Rasûl fakrı (Yüce Allah karşısında hiçliği) seçmişti, biz de fakrı seçtik. O cömertti, güzel bir ahlâkı vardı, (sözde âlimler gibi) hainlik (nedir) bilmezdi, basiretliydi, halkın rehberiydi (onlara en güzel örnekti), (sözde âlimler gibi) tamahkâr değildi, hayrı ve şerri Allah’tan bilirdi (sıkıntılara göğüs gerer ve Allah’a dayanırdı). Tabiatında kandırma diye bir şey bulunmazdı. Zamanın (yaşadığı dönemin kötülüklerinin) esiri değildi, (sözde âlimler gibi) halkın korktuğu şeyden korkmaz, halkın güvendiği şeye güvenmezdi ve hiç de (kibirle) gururlanmazdı. İşte bütün bunlar civanmertlerin sıfatıdır. Rasûl (s.a.v.) (mane’î derinlik ve Allah’a yakınlık bakımından) ucu bucağı olmayan bir ummandı. Eğer ondan bir damla ortaya çıksa bütün âlem ve mahlûkat içinde boğulurdu (şasıp kalırdı). İçinde bulunduğumuz kafilenin başı Hak (Allah), sonu (Muhammed) Mustafa’dır, arkasında da Sahâbe vardır. Bu (hizmet) kervan(ın)da bulunan ve ruhları (Yüce Allah, Hz. Muhammed ve Sahâbe’nin ruhlarıyla ve) birbirleriyle kaynaşan kimselere ne mutlu! Ama Ebû Hasan ruhunu hiçbir mahlûka (yaratılmış bir insana, makama,

¹¹⁰ Attâr, a.g.e., s. 633.

¹¹¹ Konu ile ilgili Hz. Peygamber’in uyarısı için bkz. Müslim, 1/İman, 20 (I, 69-70); Ebû Dâvud, 2/Salât, 242 (I, 677-678), 36/Melâhim, 17 (IV, 511); Tirmizî, 31/Fiten, 11 (IV, 470).

¹¹² Ebû Dâvud, 17/Melâhim 17 (IV, 514); Tirmizî, 31/Fiten, 13 (IV, 471); İbn Mâce, 36/Fiten, 20 (II, 1329-1330).

mevkîye, paraya) bağlamamıştır."¹¹³ el-Harakânî, bu sözleyle nasıl bir hadis ve Sünnet anlayışına sahip olduğunu ortaya koymakta, "*Âlimler peygamberlerin varisleridir*"¹¹⁴ hadisinin farkında olduğunu göstermekte, Hz. Peygamber'in gerçek anlamda varisi olacak kişinin vasıflarını saymakta ve gördüğü yanlışları diliyle düzeltmektedir. el-Harakânî, kalplerini dünya sevgisi, makam ve mevki hırsı kaplayan âlimlerin ilmin hakikatinden sapacaklarını söylemektedir. Bu nedenledir ki o, gerçek bir İslâm âlimi olarak ömrü boyunca Hz. Muhammed'i kendisine örnek almış, onun Sünnet'ini ihya etmek için çalışmış ve civanmertlerine de Sünnet'e bağlılık ruhunu aşlamıştır. O, yaşadığı dönemde Hz. Peygamber'in yolundan gittiğini iddia eden ama tersini yapan sözde âlimleri isim vermeden eleştirmiştir. O, bir vâriste olması gereken önemli vasıfları saymış, âlim olduğunu iddia eden ama gereğini yapmayanları tenkit etmiş, Kur'an ve Sünnet'e bağlı bir İslâm âliminin Hz. Peygamber ve Sahâbe'nin yolundan gitmesi gerektiğini söylemiştir. Yoksa o, âlim ve sûfi ayrımına gitmemiş, söylediğinin tam tersini yapan, ancak hâlâ âlim olduğunu iddia eden kimselere karşı müminleri uyarmıştır. Diğer taraftan el-Harakânî'nin bu sözüne bakarak sûfilerin âlimlerden daha üstün olduğunu söylemeye çalıştığını iddia etmek doğru değildir.

2.2.6. "Mümin Elinden ve Dilinden Diğer İnsanların Selamette Olduğu Kimsedir" Hadisine Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: "*Bir mümini incitmeden sabahtan akşama varan bir kimse, o gün akşama kadar Peygamberle (s.a.v.) yaşamış (gibi) olur. Eğer mümini incitirse Allah onun o günkü ibâdetini kabul etmez.*"¹¹⁵ Görüldüğü üzere o, Hz. Peygamber'in Sünnet'ine ittibâ deyince bunu anlamakta ve civanmertlerine de böyle bir mesaj vermektedir. Zira o şekle değil, işin özüne ve ruhuna bakmakta, İslâm kardeşlik bağlarının¹¹⁶ çok güçlü olması gerektiğinin bilinciyle bunu söylemektedir. el-Harakânî, bir başka sefer ise şöyle demiştir: "*İnsanlar üç zümredir. Biri incitmediğin halde incinir, diğeri incitirsen incitir. Üçüncüsü incitirsen de incitmez.*"¹¹⁷ el-Harakânî adeta, "*İşte kâmil bir mümin böyle olmalı ve din kardeşlerinin hatalarını abartmamalıdır. Onlardan gelen bazı sıkıntılara katlanmalı, pireyi deve yaparak ortalığı karıştırmamalı ve Müslümanların vakitlerini boş ve kısır tartışmalarla öldürmemelidir. Bir mümin kardeşlerinin ayıplarını örtmeli, affa sarılmalı, kırılğan ve uyuşuk olmamalıdır*" demek istemiş olabilir. Tüm bunlar zaten hem Kur'an'ın hem de Sünnet'in tavsiye ettiği hususlardır ki, el-Harakânî'nin bu sözleri, onun hadis anlayışı hakkında bir fikir vermektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in tavsiyeleriyle onun bu söyledikleri

¹¹³ Attâr, a.g.e., s. 622-623.

¹¹⁴ İbn Mâce, Mukaddime, 17 (I, 81).

¹¹⁵ Attâr, a.g.e., s. 628.

¹¹⁶ İslâm kardeşlik bağlarının güçlendirilmesiyle ilgili âyetler için bkz. "...Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz..." el-Âl-i İmrân, 3/103. "Öyleyse, Allah'tan yana bilinç ve duyarlık içinde olun; aranızda kardeşlik bağlarınızı canlı tutun..." el-Enfâl, 8/1. "Mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin..." el-Hucurât, 49/10. Ayrıca bkz. et-Tevbe, 9/11; el-Ahzâb, 33/5.

¹¹⁷ Attâr, a.g.e., s. 631.

uyumludur. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: *“Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez; başına gelen musibette kardeşini yalnız bırakmaz. Kim Müslüman kardeşinin ihtiyacını giderirse Allah da onun ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarında birini giderir. Kim de bir Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse Allah da kıyamet günü o kimsenin ayıp ve kusurunu örter.”*¹¹⁸ *“Ey Müminler! Zandan sakının. Çünkü zanla (tahminen, emin olmadan, gelişigüzel, oradan buradan duyularak) söylenen söz, sözlerin en yalanıdır. Birbirinizin eksiğini görmek ve işitmek için uğraşmayınız! Birbirinizin özel ve mahrem hayatını da araştırmayınız. Sırf diğer alıcıyı zarara uğratmak için almayacağınız malın fiyatını artırarak müşteri kızdırmayınız. Birbirinize haset (ve çekememezlik) etmeyiniz! Birbirinize buğz etmeyiniz. Birbirinize sırt çevirip küsmeyiniz. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz!”*¹¹⁹ *“Mümin elinden ve dilinden diğer insanların selamette olduğu kimsedir”,*¹²⁰ *“Sizin bana en sevimli olanınız ahlâkı en güzel olanınızdır”*¹²¹ *“Her Müslümanın diğer Müslümana canı, malı ve ırzı haramdır.”*¹²² Özetle, el-Harakânî'nin konuyla ilgili Hz. Peygamber'in söylediği tüm bu sözlerden haberdar olduğu söylenebilir. Çünkü el-Harakânî, mezkûr sözlerle kalp kırmayı ve insanları incitmeyi yasaklamakta, dünya ve ahiret mutluluğuna ve İslâm kardeşliğine çok büyük değer vermektedir.

2.2.7. “Küçüklere Sevgi, Büyüklere Saygı”yı Tavsiye Eden Hadise Atfı

el-Harakânî: *“Şu âlemde Allah'tan, Peygamber'den ve pirlerden (mürşid-i kâmillerden) utanan (onlara saygı duyup sözlerini dinleyen ve gereğini yapan) bir kimseden Yüce Allah da o âlemde utanır (onun bu davranışını ödüllendirir, ona değer verir ve o kuluna azap etmez. Çünkü bir kul Allah'a ne kadar değer verirse Allah da o kuluna o kadar değer verir)”*¹²³ derken de Kur'an ve Sünnet'e bağlılığını ortaya koymaktadır. Zira onun bu tavsiyesi, Hz. Peygamber'in: *“Küçüklerine şefkat ve merhametle davranmayan, büyüklerine saygı ve hürmet göstermeyen bizden değildir”,*¹²⁴ *“Herhangi bir genç, yaşından dolayı bir ihtiyara hürmet gösterirse, Cenab-ı Hak da o gence, yaşlandığında kendisine hürmet edecek kimseler nasip eder”*¹²⁵ ve *“Kim bir Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse Allah da kıyamet günü o kimsenin ayıp ve kusurunu örter”*¹²⁶ sözleriyle birebir örtüşmektedir.

¹¹⁸ Buhârî, 46/Mezâlim, 3 (III, 98); Müslim, 45/Birr, 15 (III, 1996).

¹¹⁹ Buhârî, 78/Edeb, 57, 58, 62 (VII, 88-89, 91); Müslim, 45/Birr, 7, 9, 10 (III, 1983-1986).

¹²⁰ Müslim, 1/İman, 64 (I, 65).

¹²¹ Buhârî, 62/Ashâbu'n-Nebî, 27 (IV, 218).

¹²² Müslim, 45/Birr, 10 (III, 1986); Ebu Dâvud, 40/Edeb, 35 (V, 195-196); Tirmizî, 25/Birr, 18 (IV, 325); İbn Mâce, 36/Fiten, 20 (II, 1297-1298); İbn Hanbel, II, 277, 360; III, 491; IV, 168.

¹²³ Attâr, a.g.e., s. 628.

¹²⁴ Tirmizî, 25/Birr, 15 (IV, 321-322); Ebû Dâvud, 40/Edeb, 58 (V, 232-233).

¹²⁵ Tirmizî, 25/Birr 75 (IV, 372).

¹²⁶ Buhârî, 46/Mezâlim, 3 (III, 98); Müslim, 45/Birr, 15 (III, 1996).

2.2.8. “Nefis Tezkiyesi”ne İlişkin Hadise Atfı

el-Harakânî sürekli nefis muhasebesi yapmış ve bunda da başarılı olmuştur. Bunu bizzat kendisi şöyle ifade etmiştir: *“Yarın kıyamet günü bana: ‘Ne getirdin?’ dediklerinde derim ki: ‘Dünyadayken bana öyle bir köpek (nefis) verdin ki, bana ve kullarına saldırmaması için ne yapacağım hususunda aciz kalıp şaşırđım. Bana pislikle dolu bir tabiat (nefis, şeytânî ses) verdin, ben de bütün ömrümü onu (nefs-i emmâreyi, hayvânî nefsi) temizlemekle geçirdim (ve ancak Sana arınmış bir nefis getirebildim!),”*¹²⁷ *“Allah’ın halkı ile (yarattığı tüm mahlûkat ile) hep barış yaptım, hiç savaşmadım (insanlarla daima iyi geçinmeye çalıştım). Nefis ile de hiç barışmamak üzere savaşım! (ona harp ilan ettim, daima onu düşman belledim)”*¹²⁸ ve *“İnsanoğlu şu üç şeyle sürekli olarak (mücadele halinde olmalı ve bunları kontrol ederek Allah’a) itaatı tam yapmalıdır ki sorgusuz sualsiz cennete gidebilsin. (Bunlar:) Kalp, nefis ve dildir”*¹²⁹ derken kalbini yaptığı kötü davranışlarla taşlaştırmayanların,¹³⁰ nefsinin ve dilini kontrol altında tutanların, derin tefekküre dalanların ve ihlasla kulluk görevini yerine getirenlerin cenneti hak edeceklerini ifade etmektedir. Onun bu sözleriyle Hz. Muhammed’in şu hadisine atıfta bulunduğu söylenebilir: *“Her kim dudakları ve iki bacağı arasındaki şeye (diline ve cinsel organına) kefil olursa ben de ona cenneti garanti ederim.”*¹³¹ Ayrıca el-Harakânî, böyle söylerken nefis tezkiyesiyle ilgili şu âyetlere de işaret ediyor olmalıdır: *“Nefsini arındır (öz benliğini temiz tut!)”*¹³² *“[Bu dünyada] arınmayı başaran [öteki dünyada] mutluluğa ulaşır.”*¹³³ *“(Ve) nefsinin maddî ve maneî kirlerden arındırılan (geliştiren), kurtuluşa ermiştir. Nefsini karanlığa gömen (karbonlaştıran) ise kayıptadır.”*¹³⁴ *“Ama kim Rabbinin divanında durup hesap vermekten korkmuş ve nefsinin kötü heveslerden arındırılmışsa, kuşkusuz onun varacağı yer cennettir.”*¹³⁵ *“...Hemen Yaratanınıza tövbe edin ve kendinizi ıslah edin (nefsinizi maneî kirlerden arındırın). Böyle yapmanız Yaratanınız katında sizin için daha hayırlıdır...”*¹³⁶ Nitekim insanoğlu, ahlâkî zaafarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatılmıştır.¹³⁷ Çünkü bir insan hem üstün ruhî mertebelere yükselme hem de ahlâkî zaafar gösterebilme özelliğine aynı ölçüde sahiptir. Bu durum insan tabiatının temel bir karakteristiğidir. Sonuç olarak, el-Harakânî'nin nefis tezkiyesi konusunda Hz.

¹²⁷ Attâr, a.g.e., s. 638.

¹²⁸ Attâr, a.g.e., s. 612.

¹²⁹ Attâr, a.g.e., s. 629.

¹³⁰ *“Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu...”* el-Bakara, 2/74. *“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık...”* el-Mâide, 5/13. *“...Tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir...”* en-Nisâ, 4/155. *“Allah bu şekilde, [hakikati] kabul etme[isteme]yenlerin kalplerini mühürler.”* er-Rûm, 30/59. *“Hayır! Gerçek öyle değil! Onların yapageldikleri kötü işler, gitgide kalplerini paslandırmıştır. (Onun için ahireti inkâr ederler.)”* el-Mutaffifin, 83/14.

¹³¹ Tirmizî, 34/Zühd, 61 (IV, 606).

¹³² el-Müddessir, 74/4.

¹³³ el-A’la, 87/14.

¹³⁴ eş-Şems, 91/9-10.

¹³⁵ en-Nâziât, 79/40-41.

¹³⁶ el-Bakara, 2/54.

¹³⁷ eş-Şems, 91/8.

Peygamber'in tavsiyelerine uyduğu ve nefisini kontrol altına almayı büyük oranda başardığı anlaşılmaktadır.¹³⁸

2.2.9. "Esas Zenginlik Gönül Zenginliğidir" Hadisine Atfı

el-Harakânî: "Âlimler diyor ki: 'Peygamber'in (s.a.v.) dokuz karısı vardı, bir yıllık yiyecek bulundururdu, çocukları da olmuştu. Biz de deriz ki: 'Evet öyleydi ama o altmış üç yıl bu dünyada gönlünün bunlardan (hiç) haberi olmadığı halde yaşamıştı. Bütün bunlar onda mevcutken onun ancak Allah'tan haberi vardı (o hep Yüce Allah ile idi)'"¹³⁹ derken Hz. Peygamber'in bu dünyanın geçici güzelliklerine aldanmadığını, onları kalben terk ettiğini ve sürekli Allah ile olduğunu söylemektedir. Nitekim o, Hz. Peygamber'in, "Zenginlik malın ve mülkün çok olması değildir. Bilakis zenginlik; gönül zenginliğidir (kalbin Allah aşkı ile dolu olmasıdır)"¹⁴⁰ hadisine işaret etmektedir, denilebilir.

2.2.10. "Hasedin Zararları" İle İlgili Hadise Atfı

el-Harakânî şöyle demiştir: "(Ey insan!) Eğer senin tandırından senin elbisene bir ateş sıçarsa, onu hemen söndürmeye çalışırsın. (Öyle de) senin dinini yakacak bir ateşin, yani senin kalbinde yer alan kibir, haset ve riya ateşini, nasıl uygun bulursun (da bu ateşi söndürmek için hiçbir çaba sarf etmezsin? Bu olacak şey midir?)"¹⁴¹ O, bu sözüyle Hz. Muhammed'in: "Haset etmekten sakının! Zira haset, ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi insanın salih amellerini yiyip bitirir"¹⁴² ve "Kalbinde zerre kadar iman bulunan kimse cehenneme girmez; kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse de cennete giremez"¹⁴³ hadislerine atıfta bulunmaktadır, denilebilir. el-Harakânî'nin verdiği bu misalle insanlara anlayabilecekleri tarzda hitap ettiği görülmektedir. Nitekim o, herkese buldukları seviyeye göre konuşulmasını şu şekilde tavsiye etmektedir: "Marifet vardır Şeriat'la uyuşmuştur; marifet vardır, Şeriat'ten çok uzaktır; marifet vardır Şeriat'la eşittir. Kişinin her üçünün de ceoherini görmesi gerekir ki, herkese (marifet konusunda) buldukları düzeye göre hitap edebilsin"¹⁴⁴ el-Harakânî'nin böyle söylerken Hz. Ali'nin: "Halka anladıkları ve akıllarının erdiği şekilde konuşunuz! Anlayamadıkları şekilde ve seviyelerinin üstünde hitap etmek suretiyle onların Allah'ı ve Rasûlünü yalanlanmalarını mı istiyorsunuz?"¹⁴⁵ sözünden

¹³⁸ el-Harakânî'nin nefis tezkiyesiyle ilgili söylediği sözler başka makalelerin konusu olacak kadar çoktur. Onun nefis tezkiyesine yaklaşımı ve kullandığı metotla ilgili çalışmalarımız halen devam etmektedir.

¹³⁹ Attâr, a.g.e., s. 632.

¹⁴⁰ Buhârî, 81/Rikâk 15 (VII, 178); Müslim, 12/Zekât, 40 (I, 726); İbn Mâce, 12/Ticarât, 1 (II, 724). Ayrıca bkz. İbn Mâce, 37/Zühd, 9 (II, 1386).

¹⁴¹ Ebu'l-Hasan Harakânî, **Nûru'l-Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997, s. 42-43.

¹⁴² Ebû Dâvud, 40/Edeb, 44 (V, 208-209); İbn Mâce, 37/Zühd, 22 (II, 1408).

¹⁴³ Müslim, 1/İman, 39 (I, 93); Ebû Dâvud, 31/Libâs, 26 (IV, 351); Tirmizî, 25/Birr, 61 (IV, 370-371); İbn Mâce Mukaddime, 9 (I, 22-23); 37/Zühd, 16 (II, 1397).

¹⁴⁴ Attâr, a.g.e., s. 629.

¹⁴⁵ Buhârî, 3/İlim, 49 (I, 41).

haberdar olduğu anlaşılmaktadır. el-Harakânî'ye göre kâmil bir mümin içinde yaşadığı toplumu iyi tanımalı ve herkese anlayacağı dil ile hitap etmelidir.

el-Harakânî'nin talebelerine verdiği bu misal önemlidir. Nitekim insanoğlu hasedi ancak iyi bir manevî eğitim ve sağlam bir inançla kontrol altına alabilir. İnsanı hasede götüren sebep düşmanlık, kibir ve gurur, başkalarını küçük görme, kendini beğenme, makam ve mevki peşinde koşma ve dünyevî bir takım beklentilerdir. Dolayısıyla el-Harakânî, gönülden kibri, hasedi ve hırsı, dünyaya bağlanma, servet edinme, meşhur olma, sosyal statü ve rütbe elde etme arzusunun çıkarmayı tavsiye ederken ibâdetlerin gayesinin insanı güzel ahlâka götürmek olduğuna işaret etmiştir. Elbette o, makam, mevki ve rütbe sahibi olmanın yanlış olduğunu söylememiştir. Ona göre, bu dünyada hedefler ve hedefe götüren vasıtalar birbirine karıştırılırsa esas amaca ulaşılması güçleşebilecektir. Bu yüzden o, kalpte hiçbir kötü duyguya yer verilmemesini ve hepsinin kalpten atılmasını tavsiye etmektedir.

2.2.11. "Riya ve Gösterişin Zararları" İle İlgili Hadise Atfı

el-Harakânî: *"İçinde Allah'tan başkasına yer olan (başkalarının sevgisine, takdirine ve övgüsüne ihtiyaç duyan) bir kalp, baştan başa ibâdet ve taat olsa da ölüdür."*¹⁴⁶ *"Kalplerin en aydını, içinde halkın (takdirinin ve alkışının) yer almadığı kalptir. Amellerin en iyisi, içinde mahlûk (insanlara gösteriş yapma ve övgü bekleme) düşüncesinin olmadığı ameldir. Nimetlerin en helali, kendi emeğinle (alın terinle) kazandığıdır. Arkadaşların en iyisi ise, Hak ile birlikte (Allah yolunda, O'nun rızasına ulaşma derdinde) olandır"*¹⁴⁷ derken de riya ve gösterişin zararına işaret etmiştir. Yine o: *"En iyi şey, içinde hiç kötülük (riya, kibir, haset, kin, vb.) olmayan kalptir"*¹⁴⁸ ve *"Hak için yaptığın her şey ihlas, halk (görsün ve bilsin diye) yaptığın her şey riya"dır"*¹⁴⁹ derken insanın aklından kötülük geçirmemesini ve iyi şeylerle meşgul olmasını tavsiye etmiştir. Yine el-Harakânî: *"Allah kuluna, imandan sonra (tezkiye olmayı başarmış) temiz yürek ve (her zaman doğruyu söyleyen ve Allah'ı anan) doğru dilden daha büyük hiçbir şey ihsan etmemiştir"*¹⁵⁰ derken kalbi günah kirlerinden, kötü düşüncelerden arındırmanın ve doğru sözlü olmanın önemine işaret etmiştir. Sarsılmaz bir iman, temiz bir kalp ve doğru sözlü olmak ancak bu yolda gösterilecek azim ve gayretle elde edilebilir. Hiçbir çaba sarf etmeden bunların doğrudan kalbe gelmesini beklemek hayalcilik olarak değerlendirilebilir. Zira bu, Yüce Allah'ın koyduğu kurallara ve dünyadaki imtihana aykırıdır. Nitekim Yüce Allah'ın yaratma ve yönetmesinde öteden beri süregelen ve değişmeyen uygulamaları bu yöndedir.

Yine el-Harakânî şöyle demiştir: *"Allah Teâlâ (nefsini arındırmak için çabalayan) kuluna o kadar iyilik yapar ki, (nihayet) onun makamı cennet olur. Eğer bu kulun hatırına*

¹⁴⁶ Attâr, a.g.e., s. 623.

¹⁴⁷ Câmî, Abdurrahman, *Nefehâtü'l-'Uns min Hazarâti'l-Kuds*, (Nşr.: Mehdi-yi Tevhîdi Pûr), İntişârât-i Kitâbfurûşî-yi Mahmûdî, Tahran, 1336, s. 299'den naklen Çiftçi, a.g.e., s. 35.

¹⁴⁸ Attâr, a.g.e., s. 635.

¹⁴⁹ Attâr, a.g.e., s. 627.

¹⁵⁰ Attâr, a.g.e., s. 628.

(aklına): 'Keşke arkadaşlarımdan biri burada olsa da eriştiğim şu makamı görse' diye bir düşünce gelse, o artık iyi insan olma mertebesine bile varamaz (salih kullardan olma şansını kaybeder)."¹⁵¹ el-Harakânî, gösteriş derdinde olan, insanların alkış ve takdirine bakan kimsenin salih kullardan olma şansını kaybedeceğini söyleyerek civanmertlerini uyarmakta, tevazuun önemine dikkat çekmekte¹⁵² ve sırf Allah'ın rızasını talep etmeleri konusunda onları ikaz etmektedir. Nitekim riya, söz ve davranışlarda gösterişe yer verme, bir iyiliği Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle değil de, insanların beğenisi için yapmaktır. Bu nedenledir ki el-Harakânî, tüm bu sözleri söylerken şu hadisi referans almış olmalıdır: "Her kim işlediği bir hayrı, menfaat umarak halka duyurursa, Allah da onun gizli işlerini/bu gayesini (halka) duyurur. Yine her kim işlediği bir hayrı gösteriş için yaparsa Allah da onun riyakârlığını ortaya çıkarır."¹⁵³ Özetle ifade edilecek olursa, rıyanın ilacı ihlâstır. İhlâs ise, söylenen her sözde ve yapılan her işte sadece Allah Teâlâ'nın rızasını talep etmektir.

2.2.12. "Emaneti Ehline Vermek" İle İlgili Hadise Atfı

el-Harakânî hem Kur'an'ı hem de Sünnet'i iyi bilen birisi olarak emaneti ehline vermiştir. Nitekim el-Harakânî'nin Gazneli Mahmud'un (ö. 421/1030) kendisiyle görüştüğünden sonra padişahlığı bırakma ve onun müridi olma yönündeki isteğini geri çevirdiği, onun devlet hizmetinde dâim olmasını ve bu dini tüm dünyaya duyuracak faaliyetler yapmasını istediği ifade edilmektedir.¹⁵⁴ Çünkü el-Harakânî, Hz. Peygamber'in Sünnet'ine uyarak emaneti ehline vermektedir. Nitekim onun, "Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder"¹⁵⁵ âyetinden ve "İş ehil olmayana verilince (toplumsal) kıyâmeti bekle"¹⁵⁶ hadisinden haberdar olduğu söylenebilir. Kanaatimizce Türk-İslâm âlimi olan el-Harakânî'nin, Türk-İslâm dünyasının müstesna devlet adamlarından biri olan Sultan Mahmud'a Hindistan bölgesine fetih hareketleri düzenlemesini,¹⁵⁷ oralara medreseler kurmasını, İslâm âlimlerini bu kurumlarda görevlendirmesini, buralarda düzenli bir eğitim-öğretim faaliyetinin gerçekleştirilmesini¹⁵⁸ ve İslâm kültürünün bu bölgelerde de tanıtılmasını tavsiye etmesi emaneti ehline verme anlayışının bir sonucudur. Bu nedenledir ki İslâm kültürüyle yetişen Sultan Mahmud ve oğlu Mesud, (ö. 432/1041) saraylarında devrin önemli simalarını konuk etmişler, şairlere ve ulemaya

¹⁵¹ Attâr, a.g.e., s. 626.

¹⁵² Bkz. Harakânî, *Seyrû Sülûk Risâlesi*, s. 39, 41, 43, 47.

¹⁵³ Buhârî, 81/Rikâk, 36 (VII, 189); Müslim, 53/Zühd, 5 (III, 2289).

¹⁵⁴ Attâr, a.g.e., s. 598-599.

¹⁵⁵ en-Nisâ, 4/58.

¹⁵⁶ Buhârî, 3/İlim, 2 (I, 21).

¹⁵⁷ Merçil, Erdoğan, "Gazneliler", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 481-482.

¹⁵⁸ Birışık, Abdülhamit, "Medrese", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 333-337. Ayrıca bkz. Merçil, Erdoğan, "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 363; Merçil, "Gazneliler", XIII, 483.

son derece saygı ve sevgi göstermişlerdir.¹⁵⁹ Aynı şekilde Hacı Bayrâm-ı Velî'nin de (ö. 833/1429) Sultan II. Murad'ın (ö. 855/1451) padişahlığı bırakma ve derviş olma yönündeki talebini reddettiği, onun İslâm'a, devlete ve millete "sûfî" olarak değil "sultan" olarak hizmet etmesinin daha uygun olacağını söylediği ifade edilmektedir. II. Murad'ın da, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin yaptığı büyük hizmetleri takdir ettiği, onun hayırlı faaliyetlerini teşvik maksadıyla müritlerine vergi muafiyeti tanıdığı,¹⁶⁰ böylece ülkesinde kâmil insan yetiştirme faaliyetlerini bu tür bir yöntemle destekleyerek emaneti ehline verdiği ve bu durumun Bayramiyye tarikatının o dönemde güçlü bir şekilde yayılıp gelişmesine katkı sağladığı söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada vurgulamayı ve dikkatlere sunmayı istediğimiz hususları şu şekilde ifade etmemiz mümkündür. Her şeyden evvel şunu söylemek gerekir ki el-Harakânî, Kur'an ve Sünnet'e gönülden bağlı bir İslâm âlimidir. O, Hz. Muhammed'in İslâm'ı yaşayış tarzına büyük önem vermiş, hayatı boyunca Hz. Peygamber'e derin bir sevgi ve saygı beslemiş, her zaman onu kendine örnek almış ve ona ittibâ etmeyi emreden âyetlere uygun davranmıştır. O, civanmertlerini bu iki temel kaynağın ilkelerine uygun biçimde yetiştirmiş, zorluklara büyük bir sabırla göğüs germiş, Hz. Peygamber'in ve ashabının yolundan hiçbir zaman ayrılmamıştır.

el-Harakânî, her zaman civanmertlerinin önüne büyük hedefler koymuş ve onlara ufuk açıcı sözler söylemiştir. O, ömrü boyunca insanların Yüce Allah'ı tanımaları, O'nu bütün kalpleriyle sevmeleri, O'ndan başkasına kulluk etmemeleri için uğraşmıştır. Onun düşüncesine göre her mümin Yüce Allah'a büyük bir aşk ve sevdıyla bağlanmalıdır.

el-Harakânî'nin sözleri analiz edildiğinde bunların âyet ve hadislerle paralellik arz ettiği, Hz. Muhammed'in gösterdiği çizgide bir hayat sürdüğü, Kur'an ve Sünnet'in emir ve yasaklarının dışına çıkmamaya özen gösterdiği ve Rasûle ittibâ ederek bu derecelere ulaştığı görülmektedir. Onun söylediği sözler, âyet ve hadisleri özümlediğinin ve konuşmalarında bunları referans aldığı bir delildir.

el-Harakânî, hadis ilmiyle meşgul olan bir hadisçi olmamasına rağmen hadisin temel konularına vakıf bir mutasavvıftır. Nitekim onun Hz. Peygamber'in sözü olmadığı halde hadis diye nakledilen rivâyete gösterdiği tepkiden hadis ilmiyle alakalı temel konuları bildiği anlaşılmaktadır. Çünkü o, hadis okutan âlime: "*Burada isnâdı daha âlî olan biri yok mu?*" şeklinde bir soru sorarak Rasûlüllah'a en güvenilir râvîlerle ve en kısa yoldan ulaşan isnadı kast etmiş olmalıdır. Ancak onun sorduğu bu soruya bakarak "keşfen Hz. Peygamber'den hadis rivayet eden birisini kast ettiği" de söylenebilir. Lakin onun bu ifadeyi hangi niyetle kullandığını tam olarak bilebilmemiz

¹⁵⁹ Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", XXVII, 362, 364; Merçil, "Gazneliler", XIII, 483.

¹⁶⁰ İnalçık, Halil, "Murad II", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 171; Azamat, Nihat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, 445.

mümkün değildir. Fakat bu sözüne bakarak onun hadis ilimlerine yabancı olmadığını ve Hz. Peygamber'in Sünnet'ine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bir müminin fizik ötesi âlemde Hz. Peygamber ile irtibat kurabilmesi, onu manen görebilmesi, onun kaşını çatmasına anlam verebilecek metafizik bir derinliğe ulaşması herkes için söz konusu olmasa gerektir. Dolayısıyla bu durum, onun ulaştığı aşkın haller ve makamlar hakkında bir fikir vermektedir.

el-Harakânî, İslâm âlimleri arasında devam eden ilmî tartışmalardan da haberdardır. Çünkü o, bir sözünde "Ehl-i hadis" ve "Ehl-i rey" tabirlerini kullanmıştır. Onun bu kavramları kullanmış olması zâhirî ilimleri bildiğinin bir delili olarak görülebilir. Ayrıca onun ifadelerine bakılarak yaşadığı dönemdeki hadislerle ilgili gelişmeleri yakından takip ettiği ve bu sahaya yabancı olmadığı söylenebilir. Nitekim onun zayıf olduğunu düşündüğü rivâyeti naklederken, "(روى)" "rivâyet edilir" ifadesini kullanması, hadis ilimlerine vukûfiyetinin bir başka delili olarak gösterilebilir.

el-Harakânî, Hz. Peygamber'in Sünnet'ine ittibâ deyince şekle ve retoriğe değil, işin özüne ve ruhuna odaklanmayı anlamıştır. O, amaçlarla araçları karıştıranların, aracı amaç haline getirenlerin manevî anlamda mesafe kat edemeyeceklerini söylemiş ve sadece şekle takılıp kalanların öze inemeyeceklerini ifade etmiştir.

el-Harakânî, ömrü boyunca civanmertlerine Sünnet'e bağlılık ruhu aşılamıştır. O, yaşadığı dönemde Hz. Peygamber'in yolundan gittiğini iddia eden ama tersini yapan sözde âlimleri eleştirmiştir. O, bir vâriste olması gereken önemli vasıfları saymış, âlim olduğunu iddia eden ama gereğini yapmayanları ciddi bir şekilde tenkit etmiş, Kur'an ve Sünnet'e bağlı bir İslâm âliminin Hz. Peygamber'in ve Sahâbe'nin yolundan gitmesi gerektiğini söylemiştir. Yoksa o, bu sözüyle âlim ve sûfî ayırımına gitmemiş, söylediğinin tersini yapan, ancak hâlâ âlim olduğunu iddia eden kimselere karşı müminleri uyarmıştır.

el-Harakânî, içinde bulunduğu makamı anlatırken "Hz. Muhammed'in de mahşer günü kendisinin önünde yürümek isteyeceği" şeklinde yanlış anlaşılma ihtimali olan bir söz söylemiştir. Ancak o, hiçbir zaman kendisini Hz. Peygamber ile kıyaslamamış ve ondan daha üstün olduğunu iddia etmemiştir. Eğer o, Hz. Muhammed'in böyle bir ifadeyi manevî âlemde kendisine söylediğini belirttiyse, bu durum onun da üstün derecelere ulaştığı ve Hz. Peygamber ile bağının sağlam olduğu anlamına gelebilir. Dolayısıyla onun bu tür ifadeleri, talebelerini teşvik için söylemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira o, bu sözüyle civanmertlerini motive edip cesaretlendirmiş, Hz. Peygamber'e tâbi olmaları sebebiyle ahirette büyük mükâfatlara nail olacakları müjdesini onlara bu şekilde vermiş olabilir. Ayrıca onun bu sözleri, Hz. Muhammed'in ümmetinden olduğunun ve onun yolundan gittiğinin bir başka delili

olarak da gösterilebilir. Bu itibarla, kıyamet günü el-Harakânî'nin Hz. Peygamber'den daha üstün bir konumda olacağını söylemesi söz konusu değildir.

el-Harakânî, iddiaların aksine insanların hacca gitmelerine engel olmamıştır. O, öncelikle Yüce Allah'ın bilinmesini, O'na sevgiyle bağlandıktan sonra hac ibâdetinin yapılmasını tavsiye etmiştir. O, böyle yapıldığı takdirde haccın bunu yapan kişiye büyük faydalar sağlayacağını belirtmiştir. Onun düşüncesine göre, önce sağlam ve sarsılmaz bir iman ile Yüce Allah'a bağlanmak, kulluğu tam yapmak, sonra hacca gitmek gerekir. Bu yüzden el-Harakânî, Allah'ı Mekke'de aramak yerine, herkesin önce bulunduğu köyde/kasabada/şehirden aramasını tavsiye etmiştir. Bu durum, onun Hz. Peygamber'in emrine karşı geldiği, Müslümanların hac yapmalarını engellediği ve hac yerine kendine çağırıldığı anlamına kesinlikle gelmemektedir.

el-Harakânî, namaz esnasında dünyanın malını, mülkünü ve makamını aklına getirmemiş ve bunlara asla önem vermemiştir. Takdir edileceği üzere böyle bir seviyeye gelmek Kur'an ve Sünnet'in ilkelerine sınıksız sarılmakla, derin bir tefekkürle ve ciddi bir nefis mücadelesiyle mümkün olabilir. O, bu iki temel kaynağın rehberliği, Sahâbe'nin örnekliği ve manevî mürşitlerinin rol modelliği sayesinde yüksek manevî derecelere ulaşmayı başarmıştır.

Sonuç olarak, el-Harakânî'nin manevî mürşitleri olan Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Şiblî (ö. 334/946) gibi mutasavvıfların hadis ve Sünnet anlayışları konusunda yapılacak akademik çalışmaların, aynı zamanda el-Harakânî'nin de doğru anlaşılmasına ve tanıtılmasına büyük oranda katkı sağlayabileceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuad, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li el-Fâzi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Çağrı Yay., İstanbul, 1986.
- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, (ö. 1162/1652), **Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs**, (I-II), Thk.: Ahmet Kalaş, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405.
- AÇIKEL, Yusuf, "Nefsini Bilen Rabb'ini Bilir" Hadis mi?, Kelâm-ı Kibar mı?", **SDÜİFD**, Isparta, 1998, Sayı: 5, (s. 173-200).
- ATTÂR, Ferîdüddîn, (ö. 627/1230), **Tezkiratu'l-Evliyâ**, (Nşr.: R. Nicholson), (I-II), Dunyâ-yı Kitâb, Tahran, 1370 hş.
- , **Evliya Tezkireleri**, Çev.: Süleyman Uludağ, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- AYDINLI, Abdullah, **Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis**, Sehâ Neşriyat, İstanbul, 1986.
- , "Ehl-i Hadis", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 507.

- AZAMAT, Nihat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", **DİA**, İstanbul, 1996, XIV, 442-447.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, (ö. 458/1066), **Şu'abü'l-Îman**, (I-VII), Thk.: Muhammed es-Said b. Bisyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1410.
- BEZZÂR, Ebu Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, (ö. 292/905), **el-Bahru'z-Zehhâr el-Ma'ruf bi Müsnedi Bezzâr**, (I-IX), Thk.: Mahfûz er-Rahman Zeynullah, Müessesetü Ulumi'l-Kur'an/Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Beyrut/Medine, 1409.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, "Medrese", **DİA**, Ankara, 2003, XXVIII, 333-337.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö. 256/870), **Sahîhu'l-Buhârî**, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- CÂMÎ, Nureddin Abdurrahman b. Ahmed, (ö. 898/1492), **Nefehâtu'l-'Uns min Hazarâti'l-Kuds**, (Nşr.: Mehdî-yi Tevhîdi Pûr), İntişârât-i Kitâbfurûşi-yi Mahmûdî, Tahran, 1336.
- ÇİFTÇİ, Hasan, "İki Ünlü Şafiî'nin İlginç Görüşmesi (Ebû Said-i Ebu'l-Hayr-Ebu'l-Hasan-i Harakânî)", **Şarkiyât Araştırmaları Dergisi**, 2003, C. 3, Sayı: 9, (s. 7-22).
- , "Mevlânâ İle Şems-i Tebrîzî'ye Göre Ebu'l-Hasan-i Harakânî", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, (Mevlânâ Özel Sayısı), Ankara, 2005, Yıl, 6, Sayı: 14, (s. 565-590).
- , **Şeyh Ebü'l-Hasan-i Harakânî, (Hayatı, Çevresi, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri) Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı (Çeviri-Açıklama-Metin)**, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.
- , "Şeyh Harakânî İle Şeyh Bâyezîd Arasındaki İlginç Manevî İlişki," **Şarkiyât Araştırmaları Dergisi**, 2003, C. 3, Sayı: 11, (s. 23-40).
- DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdirrahman es-Semarkandî, (ö. 255/868), **Sünenü'd-Dârimî**, (I-II), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- DE BRUIJN, J.T.P., "Kharakani, Abu'l-Hasan 'Ali b. Ahmad (d. 1033)", **Biographical Encyclopaedia of Sufis (Central Asia and Middle East)**, (Prepared by N. Hanif), Sarup and Sons, New Delhi, 2002.
- EBU'L-HASAN HARAKÂNÎ, (ö. 425/1033), **Nûru'l-'Ulûm ve Münâcât'ı**, (Çeviri-Açıklama-Metin) Haz.: Hasan Çiftçi, Şehit Ebü'l-Hasan Harakânî Derneği Yay., Ankara, 2004.
- , **Nûru'l-'Ulûm**, Haz.: Şenol Kantarcı, Ankara, 1997.
- , **Seyrü Sülûk Risâlesi**, Çev.: Mustafa Çiçekler, (Der.: Sadık Yalsızuçanlar), Sûfî Kitap, İstanbul, 2006.

- EBÛ AVÂNE, Ya'kub b. İshâk el-İsferâinî, (ö. 316/928), **Müsnedü Ebî Avâne**, (I-V), Thk.: Eymen b. Ârif ed-Dimeşkî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as, (ö. 275/888), **Sünenu Ebî Dâvud**, (I-V), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- HÂNÎ, Abdulmecîd b. Muhammed, (ö. 1318/1900), **Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâ'i Nakşibendiyye**, (Nşr.: Abdulvekil ed-Derûnî) Dimeşk, ts.
- HÖKELEKLİ, Hayati, "İbadet", **DİA**, İstanbul, 1999, XIX, 250.
- HÜCVÎRÎ, Ali b. Osman Cüllâbî (ö. 465/1072), **Keşfu'l-Mahcûb, Hakikat Bilgisi**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1982.
- GÖK, Bilal, "Ebu'l-Hasan el-Harakani ve Kars Yöresinin Fethindeki Rolü", (Basılmamış Sempozyum Bildirisi), **I. Uluslararası Harakânî Sempozyumu**, Kars 11-13 Ekim 2012.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed, (ö. 235/849), **Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdisi ve'l-Âsâr**, (I-XXI), Thk.: Muhammed Avâne, Dâru'l-Kible, Basım yeri ve tarihi yok.
- İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed, (ö. 241/855), **Müsned**, (I-VI), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, (ö. 275/888), **Sünenu İbn Mâce**, (I-II), Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İNALCIK, Halil, "Murad II", **DİA**, İstanbul, 2006, XXXI, 164-172.
- KELÂBÂZÎ, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, (ö. 380/990), **et-Taarruf li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1979.
- KILIÇ, M. Erol, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", **DİA**, İstanbul, 1999, XX, 511.
- KILIÇER, M. Esad, "Ehl-i Rey", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 521-523.
- , **İslâm Fıkında Re'y Taraftarları**, DİB Yay., Ankara, 1994.
- KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, **İslâm Düşüncesinde Sünnet, Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 1999.
- KOÇYİĞİT, Hikmet, "Ebu'l-Hasan Harakânî Hazretlerinin Bazı Âyet Yorumlarının Tefsir Açısından Değerlendirilmesi", **I. Uluslararası Harakani Sempozyumu, Bildiri Özetleri Kitapçığı**, 11-13 Ekim, Kars, 2012, s. 86.
- KUŞEYRÎ, Ebû Kâsım Abdülkerim b. Havâzin, (ö. 465/1073), **er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)**, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul, 1991.
- KÜÇÜK, Raşit, "İsnad", **DİA**, İstanbul, 2001, XXIII, 157-158.

- MECLİSÎ, Muhammed Bâkır b. Muhammed Tâkî el-İsfahânî, (ö. 1110/1698), **el-Bihâru'l-Envâr el-Câmiatü li-Düreri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Adhâr**, (I-CX), Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1983.
- MERÇİL, Erdoğan, "Gazneliler", **DİA**, İstanbul, 1996, XIII, 481-482.
- , "Mahmûd-ı Gaznevî", **DİA**, Ankara, 2003, XXVII, 362-365.
- MEVLÂNÂ, Celâleddin Rûmî, (ö. 672/1273), **Rubâiler**, Trc.: Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara, 1982.
- MUHAMMED B. MÜNEVVER, (ö. 574/1178), **el-Esrâru't-Tevhîd fî Makâmâtî's-Şeyh Ebi's-Saîd**, Nşr.: Muhammed Rızâ Şefi'i-yi Kedkenî, (I-II), Müessesesi-i İntişârât-i Âgâh, Tahran, 1339-1345 hş.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), **Sahîhu Müslim**, (I-III), Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, (ö. 303/915), **Sünenu'n-Nesâî**, (I-VIII), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- ÖĞÜT, Salim, "Ehl-i Hadis", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 509-511.
- SAKLAN, Bilal, Kûtu'l-Kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **SÜSBE**, Konya, 1989.
- SEYHAN, Ahmet Emin, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlim Anlayışı", **JASSS, International Journal of Social Science**, Fransa, May 2013, Volume 6 Issue 5, (p. 1049-1083).
- , "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'de Kur'an Kültürünün Yansımaları", **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara Turkey, Volume 8/6 Spring 2013, (p. 641-664).
- ŞENER, Abdülkadir, **Kıyas İstihsan İstislah**, DİB Yay., Ankara, 1981.
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed, (ö. 360/971), **el-Mu'cemü'l-Evsat**, (I-X), Thk.: Târik b. Abdullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Hüseyinî, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1415.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, (ö. 279/892), **el-Câmiu's-Sahîh**, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Bâtın İlmi", **DİA**, İstanbul, 1992, V, 188-189.
- , "Cüneyd-i Bağdâdî", **DİA**, İstanbul, 1993, XIII, 120.
- UZGUR, Yavuz Selim, **Anadolu'nun Kalbi Harakânî**, Sûfî Kitap, İstanbul, 2012.

-----, "Anadolu'nun Manevî Fatihî Ebu'l-Hasan Harakânî ve Kars", **Ebu'l-Hasan Harakânî**, Harakanî Vakfı Yay., Kayhan Matbaacılık, Ankara, 2012.

YAZICI, Tahsin, "Ebû Saîd Ebü'l-Hayr", **DİA**, İstanbul, 1994, X, 220-222.

YAZICI, Tahsin-Uludağ, Süleyman, "Herevî, Hâce Abdullah", **DİA**, İstanbul, 1998, XVII, 222-226.

YILDIRIM, Ahmet, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, TDV Yay., Ankara, 2000.

YILDIRIM, Enbiya, "Beyhakî ve Hadis Rivâyetinde Rüyaya Verdiği Değer", **CÜİFD**, Sivas, 2001, C. 5, Sayı: 1, (s. 169-190).